

Ergenlerde Sanal Zorbalık: Nedenler, Duygular ve Baş Etme Yollarının Niteliksel Analizi

Nilgün Türkileri İnelöz

Zehra Uçanok

Hacettepe Üniversitesi

Özet

Araştırmanın temel amacı ergenlerin sanal zorbalığın nedenlerine ilişkin düşünceleri, bu duruma verdikleri duygusal tepkiler ve baş etmeye yönelik çözüm önerilerini niteliksel yöntemle incelemektir. Araştırma ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam eden 2658 (%47.9 erkek, %52.1 kız) ergenle gerçekleştirilmiştir. Ergenlere Demografik Bilgi Formu ve Sanal Zorbalık Ölçeği uygulanmış; ayrıca sanal zorbalığın nedenleri, duygusal tepkiler ve baş etme yollarıyla ilgili üç açık uçlu soru yöneltilmiştir. Açık uçlu sorulara verilen yanıtlar MAXQDA 10 (niteliksel veri analizi programı) ile incelenmiş; nedenler, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemlerine ilişkin üç ayrı model oluşturulmuştur. Nedenlere ilişkin algılar (1) zorbaya bağlı nedenler, (2) kurbanına bağlı nedenler, (3) zorba-kurban ilişkisi, (4) internete bağlı nedenler, (5) kız-erkek ilişkisi ve (6) belirgin bir nedenin olmaması olmak üzere altı kategoride toplanmıştır. Ergenlerin neredeyse yarısı sanal ortamda sergilenen zorbalık davranışlarının zorba kişilerden kaynaklandığını düşünmektedir. Ergenlerin sanal zorbalığa verdikleri duygusal tepkiler (1) negatif, (2) pozitif, (3) nötr duygular, (4) davranışsal tepkiler ve (5) belirgin bir duygunun olmaması şeklinde beş kategoriye kodlanmıştır. Duygusal tepkiler açısından örneklemin yarıya yakını negatif duygular bildirmiş ve beşte biri üzüntüyle ilişkili duygular dile getirmiştir. Ergenlerin baş etmeye ilişkin yanıtları (1) yapıcı yöntemler, (2) yapıcı olmayan yöntemler, (3) kendisinin dahil olmadığı çözümler, (4) engellemeye gerek yok, (5) çözümü yok-durdurulamaz ve (6) belirgin bir çözüm yolu olmaması şeklinde altı kategoride toplanmıştır. Ergenlerin yaklaşık üçte biri yüzleşme ve uzaklaşmayı içeren yapıcı yöntemleri tercih etmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Sanal zorbalık, ilk ve orta ergenlik, nedenler, duygusal tepkiler, baş etme yöntemleri, niteliksel analiz

Abstract

The main purpose of the study is to investigate the associations among the causal explanations, emotional reactions and coping strategies for cyberbullying in early and middle adolescence by qualitative method. A total of 2658 (47.9% male, 52.1% female) secondary school and high school students were included in the sample. Adolescents completed a self-report questionnaire including demographic information and their experiences for being victim and bully in cyber space (Cyberbullying Inventory). In addition, three open-ended questions were asked for causal explanations, emotional reactions and coping strategies. Adolescents' responses to these questions were examined and three models were formed by MAXQDA 10 (qualitative data analysis software). First of all, six categories were obtained for causes: (1) bully-related, (2) victim-related reasons, (3) bully-victim relationship, (4) cyberspace-related reasons, (5) gender relationships and (6) no specific reason. As a substantial result, bully-related reasons (45.15%) were found much more frequent than victim-related reasons (1.32%). Secondly, five categories were obtained for emotions: (1) negative, (2) positive, and (3) neutral emotions, (4) behavioural responses, and (5) no specific emotion. The results revealed that almost half of the sample reported negative impacts and one fifth of them reported the emotions related to sadness (e.g., upset, unhappy, disappointed). Finally, six categories obtained for coping strategies were: (1) constructive and (2) nonconstructive strategies, (3) general suggestions, (4) unnecessary to stop, (5) couldn't do anything, and (6) no specific solution. As a result, one-third of the sample have chosen the constructive strategies including confrontation and distancing.

Key words: Cyberbullying, early and middle adolescence, causes, emotions, coping strategies, qualitative analysis

Yazışma Adresi: Prof. Dr. Zehra Uçanok, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Beytepe Kampüsü-Beytepe Ankara 06000, Türkiye
E-posta: ucanok@hacettepe.edu.tr

Yazar Notu: Bu çalışma TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Projeleri (Proje No:108K424) kapsamında desteklenmiştir ve ilk yazarın yüksek lisans tezinin özeti. Yazarlar veri toplamadaki katılarından dolayı adı geçen projede yer alan Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü yüksek lisans öğrencilerine ve veri analizine katkıları nedeniyle Yrd. Doç. Dr. Elif Kuş Saillard'a teşekkür eder.

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme sonucunda, ergenler birbirleriyle kişisel cep telefonu, internet gibi araçlar yoluyla da iletişim kurarak kendilerine özel ayrı bir kültürün parçası olmaktadır. Ancak bu gelişmeler ergenleri sanal ortamda saldırganlık, taciz ve zorbalık gibi davranışlara da daha açık hale getirebilmektedir. Sanal zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da grup tarafından diğerlerine zarar vermek amacıyla yapılan kasıtlı ve düşmanca davranış içeren bir zorbalık türü olarak tanımlanmaktadır (Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004). Sanal zorbalık kavramının ortaya çıkışından sonra, okul çevresinde çoğu zaman yüz yüze iletişimde gerçekleşen zorbalığı sanal zorbalıktan ayırt etmek için akran zorbalığı yerine geleneksel zorbalık kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008). Bu araştırmada da okul çevresindeki zorbalık için **geleneksel zorbalık**, elektronik yolla gerçekleşen zorbalık için de **sanal zorbalık** kavramı tercih edilmiştir.

Araştırmacılar sanal zorbalık ile geleneksel zorbalığı birbirinden ayırt etmek için özellikle internet ortamının farklı yönlerine dikkat çekmektedir (örn., Dehue, Bolman ve Völlink, 2008; Slonje ve Smith, 2008). Üzerinde önemle durulan ilk unsur anonimlikdir. Geleneksel kurbanlar çoğunlukla zorbalardan kim olduklarını bilmekteyken, sanal zorbalık genellikle anonim olarak gerçekleşmektedir. İkincisi, zorbalardan kurbanlardan fiziksel özellikleri açısından (örn., yaş, boy, kilo) daha güçlü ya da popüler kişiler iken, sanal zorbalardan kurbanlardan fiziksel anlamda üstün olması gerekmemektedir. Ancak sanal zorbalarda kimi zaman bilgisayar kullanma becerileri açısından ve anonimlikten yararlanarak kurbanlardan daha üstün olabilmektedir. Üçüncü olarak, geleneksel zorbalık belirli bir zaman ve yerde gerçekleşirken, sanal zorbalık kişinin internet ve cep telefonuna eriştiği her yerde ve her zaman ortaya çıkabilmektedir. Dördüncüsü, sanal zorbalık çok daha hızlı ve aynı anda çok sayıda kişiye ulaşabilmekte ve kolaylıkla kayıt altına alınabilmesinden dolayı etkileri uzun yıllar sürebilmektedir. Son olarak, geleneksel zorbalık, çoğunlukla okul ortamında gerçekleştiği için bu davranışlara, özellikle öğretmenler ve okul idareleri tarafından müdahale edilmesi sanal zorbalığa müdahaleden çok daha kolay görülmektedir (Li, 2008; Slonje ve Smith, 2008).

Sanal Zorbalığın Nedenlerine İlişkin Düşünceler

Geleneksel zorbalıkla ilgili çalışmalar, bu davranışların altında yatan sebeplere dair önemli ipuçları sunmaktadır (örn., Graham ve Juvonen, 1998). Bir odak grup çalışmasında zorbalığın nedenleri kurbanı bağı (kurbanın fiziksel ve sosyal özellikleri, davranışları, kurbanın yalnızlığı), zorba-kurban ilişkisine bağlı, zorabaya bağlı (zorbanın kişilik özellikleri, duygusal, sosyal ve

fiziksel kazanımları) ve bilmiyorum-nedeni yok olmak üzere dört kategoride toplanmıştır (Smith, Talamelli, Cowie, Naylor ve Chauhan, 2004). Araştırmada kurbanı bağı nedenler, özellikle de kurbanın davranışları ve kişilik özellikleri zorabaya bağlı nedenlerden daha sıklıkla dile getirilmiştir.

Bazı araştırmacılar ergenlerin günün büyük bir kısmını okulda arkadaşları ile geçirdiği, aynı arkadaşlarıyla internette de iletişim kurmaya devam ettikleri için geleneksel zorbalık ve sanal zorbalığa dahil olan ergenlerin aynı kişiler olabileceğini düşünmektedir (Beran ve Li, 2005). Bu çalışmaların bir kısmında, geleneksel kurbanların aynı zamanda sanal kurban olduğu; benzer şekilde okulda zorba olanların da sanal zorbalıkta bulunduğu rapor edilmiştir (Beran ve Li, 2005; Burnukara ve Uçanok, 2012a; Dehue ve ark., 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Smith ve ark., 2008; Topçu, 2008). Öte yandan geleneksel zorbalık kurbanlarından bazılarının, yüz yüze iletişimden daha az tehlike içerdiği için elektronik araçları okul çevresinde maruz kaldıkları saldırıyı önlemek amacıyla kullanabildiklerine yönelik görüş ve bulgular mevcuttur (Juvonen ve Gross, 2008; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004). Buna göre geleneksel kurbanlar için sanal ortamın anonimlik ve güç eşitsizliği gibi özellikleri intikam alma olanağı sağlayabilmektedir. Bu öngörü, bir odak grup çalışmasında ergenlerin kendileri tarafından da dile getirilmiştir (Smith ve ark., 2008).

Yukarıda sözü edilen çalışmada ergenlere sanal zorbalığın nedeni sorulduğunda, bir kısmı zorbalara atfıta bulunarak kendilerine güvensiz ya da kontrol problemleri olan kişiler olduklarını (örn., “bilgisayar üzerinden zorbalıkta bulunmak korkaklıktır, çünkü bu kişilerle yüzleşmeyi beceremezler”, “bilgisayar ortamında yakalanma korkusu daha azdır”) belirtmişlerdir. Sanal zorbalığın sıklıkla eğlence olarak tanımlandığını düşünen ergenlerden bazılarının cevapları ise şöyledir: “bunu, daha fazla eğlenmek için yapıyorlar”; “sadece canları sıkılıyor ve kendilerini eğlendiriyorlar” (Smith ve ark., 2008). Zorbalardan eğlence gibi bir nedeni öne sürmesi yaptıkları bu davranışı mantığa bürümeye, akranlarını güldürme, sosyal itibar kazanma ve daha geniş kitleler oluşturabilme gibi motivasyonlarla sergiledikleri düşünülmektedir (Smith ve ark., 2004, Smith ve ark., 2008). Araştırmacılar bu yöndeki bulguları başlangıçta bir intikam aracı olan zorbalığın, daha sonra bu durumdan haz almaya yol açacağı ve eğlence olarak devam edebileceği şeklinde yorumlamaktadır. Haz alma ve eğlence ile ilgili olarak sanal ortamda kurbanın olumsuz duygusu durumunun doğrudan izlenemesinin empati duygusunu azaltabileceği (Dehue ve ark., 2008); buna karşılık başkalarının acı çektiğini görmekten haz duyan ergenlerin aldıkları doyumunu azaltabileceği yönünde görüşler öne sürülmektedir (Slonje ve Smith, 2008; Smith ve ark., 2008).

Bir odak grup çalışmasında, ergenler intikam almak; incitme amacı olmaksızın can sıkıntısını gidermek, eğlenmek ve keyifli vakit geçirmek; korkutmak ve tehdit etmek ve ayrıca doğrudan bir kişiyi hedef almak gibi etmenlerin sanal zorbalığın tanımında ayırt edici olacağını bildirmişlerdir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Aynı ergenler, bu davranışların şaka amaçlı olduğunu düşünen grubun, böyle düşünmeyen kurbanlardan farklı olarak negatif duygular yaşamadıklarını, çünkü olayın eğlence için yapıldığını, kasıtlı olarak incitme amacı güdülmediğini ve zorbalık olarak nitelendirmediklerini belirtmişlerdir. Başka bir çalışmada özel okula devam eden ergenler devlet okuluna devam edenlere göre daha az zorbalık davranışı rapor etmiş ve zorbalık karşısında şaka olduğunu düşündükleri için bir şey yapmayacaklarını bildirmişlerdir (Topçu, Erdur-Baker ve Çapa-Aydın, 2008).

Sanal Zorbalığa Verilen Duygusal Tepkiler

Sanal zorbalık davranışlarında çoğu zaman doğrudan ve fiziksel bir temas bulunmamasına rağmen kurbanlar, bireyin öznel iyilik halini ve diğerleriyle olan ilişkilerini etkileyebilen bazı negatif duyguları deneyimlemektedir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Flaspohler, Elfstrom, Vanderzee, Sink ve Birchmeier, 2009; Raskauskas ve Stoltz, 2007). Kurbanların sanal zorbalığa verdikleri duygusal tepkilerin başında stres, kaygı, üzüntü, kızgınlık ve utanç gelmektedir (Juvonen ve Gross, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra ve Mitchell, 2004). Kurbanların üçte biri bu durum karşısında kendileriyle ilgili bilgiler başkalarına gönderildiği için utanmış veya tehdit altında hissetmiş (Ybarra ve Mitchell, 2004); bazıları da dikkati azaltabilen ve akademik olarak başarılı olmalarını engelleyen öfke, kaygı ve korku, yarısından fazlası kendilerini kızgın ve yaklaşık üçte biri üzgün ve kırgın hissetmişlerdir (Beran ve Li, 2005). Her yaş grubundan katılımcı ile internet üzerinden yapılan bir çalışmada sanal zorbalığa maruz kalan üç katılımcıdan birinin bu olaydan kötü etkilendiği ve yaklaşık yarısının hayal kırıklığı ve üzüntü yaşadıkları ve üçte birinin ise kızgın hissettikleri bildirilmiştir (Patchin ve Hinduja, 2006). Ayrıca kurbanların çoğunun kendilerini üzgün, umutsuz veya sıkıntılı hissettikleri ve okula gitmekten korktukları belirtilmektedir (Dehue ve ark., 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007). Araştırmacılara göre kurbanların korkmaları ve kendilerini aciz hissetmeleri, onların zorbalığa zorba-kurban olarak dahil olmalarına sebep olabilmektedir (Beran ve Li, 2005). Pek çok araştırmacı bu statüde yer alan ergenlerin diğer gruplara göre (sadece kurban ve sadece zorba olan ergenler) duygusal problemler açısından en riskli grup olduğunu önemle vurgulamaktadır (Arıcak, 2009; Flaspohler ve ark., 2009; Sourander ve ark., 2010).

Ergenlerden utanç, kaygı, üzüntü, korku, yalnızlık, savunmasız-çaresizlik, depresif duygu durumu, stres,

kızgınlık, önemsememe ve diğer kategorilerinden bir ya da birkaçını işaretleyerek zorbalığa ilişkin duygularını bildirmeleri istenmiştir (Ortega, Elipe, Mora-Merchan, Calmaestra ve Vega, 2009). Araştırmacılar ergenlerin geleneksel zorbalık için daha çok kızgınlık; sanal zorbalık içinse daha çok önemsememe bildirdiklerini; yaş açısından ise hissedilen duyguların farklılaşmadığını belirtmektedir. Sanal zorbalığın önemsenmemesini zorba ve kurban arasında fiziksel bir yakınlık olmamasıyla ve kurbanına gönderilen mesajların, herkesin gözü önünde değil de bir anlamda gizli kalmasıyla açıklamışlardır. Ayrıca kızların duygusal tepkilerinin erkeklerden daha olumsuz olduğu bildirilmiştir. Bu yöndeki bulgular kızların duyguları algılama ve anlamlandırma yüksek düzeyde duyarlılığa sahip olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları ile açıklanmıştır (Barett, Lane, Sechrest ve Schwartz, 2000). Zorbalığa verilen duygusal tepkiler arasında öfke ve korku üzerinde önemle durulan duygular arasındadır. İçselleştirilmiş korku savunmasız hissetmeye yol açarken, kızgın ve reaktif korku bir stres reaksiyonuna sebep olabilir. Christle, Jolivette ve Nelson'a (2000) göre bazı kurbanlar öfkenin duygusal etkilerini hafifletecek uyumlu bir direnç gösterirken (akt; Ortega ve ark., 2009), diğerleri çevrelerini, ilişkilerini ve dolayısıyla iyilik hallerini etkileyen ve üzerinde daha az kontrole sahip oldukları negatif duyguları deneyimlemektedir (Graham ve Juvonen, 1998). Öte yandan, öfkelerini kontrol etmekte güçlük yaşayan bazı kurbanların zorbaları kışkırtarak zorbalığın sürmesine sebep olabildiği bilinmektedir.

Sanal Zorbalıkla Baş Etme Yöntemleri

Stresle baş etme yeterliliği psikolojik ve duygusal iyilik halinin geliştirilmesinde oldukça önemli görülmektedir. Araştırmacılar baş etmeyi anlamlandırmaya yardımcı olan "problem odaklı-duygu odaklı baş etme yöntemleri" ve "yaklaşma-kaçınma yöntemleri" gibi farklı modeller öne sürmüşlerdir (Lazarus ve Folkman, 1984; Roth ve Cohen, 1986). Yaklaşma yöntemleri stres verici durumu çözmek için harekete geçerek, aynı zamanda problemle yüzleşirken stresi arttırmakta; kaçınma ise stres kaynağından uzaklaşarak stresi azaltmaktadır (Roth ve Cohen, 1986). Yaklaşma yöntemleri daha istedik sonuçlarla ilişkili iken kaçınmanın uyumsuzluk, yalnızlık ve kaygı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir (Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002). Causey ve Dubow (1992) yaklaşma-kaçınma modelini temel alarak sosyal destek arama, uzaklaşma, problem çözme, içselleştirme ve dışsallaştırma şeklinde 5 alt faktör belirlemiştir. Bu faktörlerin ele alındığı bir çalışmada ergenlerin zorbalıkla baş etmede sosyal destek arama, uzaklaşma ve problem çözme gibi yaklaşma yöntemlerini daha fazla, içselleştirme ve dışsallaştırma gibi kaçınma yöntemlerini daha az sıklıkla tercih ettikleri görülmüştür. Küçük yaştaki ergenlerin sosyal destek arama, uzaklaşma ve

içselleştirmeyi büyüklerden daha fazla tercih ettikleri bulunmuş ve yaşla birlikte ergenlerin daha aktif ve başarılı yöntemler geliştirmeyi öğrendikleri düşünülmüştür (Kristensen ve Smith, 2003).

Pek çok araştırmada kız ergenlerin içselleştirme ve sosyal destek arama davranışlarını, erkeklerin ise dışsallaştırmayı daha fazla tercih ettikleri görülmektedir (Causey ve Dubow, 1992; Kristensen ve Smith, 2003). Bununla ilişkili olarak zorbalıkla mücadelede sosyal destek aramanın kızlar için koruyucu bir görevi mevcutken erkek ergenlerin ise akrabaları tarafından daha az kabul gördüğü bulunmuştur (Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002). Ayrıca öğretmene söyleme, bir arkadaştan yardım isteme ve görmezden gelme ya da umursama gibi yollar başarılı; kavga etme, pasif ya da yardımcı olmayan davranışlar daha az başarılı yöntemler olarak ele alınmaktadır (Hunter, Boyle ve Warden, 2004; Naylor, Cowie ve del Rey, 2001; Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996).

Üniversite öğrencileriyle yürütülen retrospektif bir çalışmada katılımcılar ilk üç sırada problemi görmezden gelme, durumdan kaçma ve arkadaştan yardım istemeyi tercih etmişlerdir (Mora-Merchan, 2006). Araştırmacı, ergenlerin zorbaya konuşma ve birinden yardım isteme gibi yüzleşme yöntemlerini daha başarılı bulmalarına rağmen, bir kaçınma yöntemi olan problemi görmezden gelmeyi daha çok tercih ettiklerini vurgulamaktadır. Bu durum sözel saldırganlığı görmezden gelerek zorbaya bu durumdan etkilenmediğini gösterme ve böylece zorbanın duracağını düşünme ile açıklanmıştır (Roth ve Cohen, 1986).

Geleneksel zorbalığa maruz kalan ergenlerle yürütülen bir odak grup çalışmasında baş etme yöntemleri için birine anlatma, görmezden gelme, kendini savunma, kaçınma/zorbadan uzak durma, daha fazla/farklı arkadaş edinme, popüler olma, karşı gelme, farklı tutum sergileme (mutlu olmaya çalışma, normal davranma, ağlamama, kendi işine bakma) ve koşula bağlı (örn., 'zorba benimle aynı yaştaysa kendimi savunmayı, eğer benden büyükse öğretmene anlatmayı tercih ederim' şeklinde her iki kategoriye denk gelecek açıklamalar) olmak üzere 8 kategori belirlenmiştir. Araştırmada en fazla birine anlatma, görmezden gelme, kendini savunma, kaçınma/uzak durma ve daha fazla/farklı arkadaşlar edinme tercih edilmiştir. Ayrıca önceden kurban statüsünde yer alan ancak şu an herhangi bir zorbalık davranışıyla karşılaşmayan, yani bu durumdan bir biçimde kurtulmuş olan ergenlerin, diğer kurbanlara göre daha fazla birine anlatma ve daha fazla/farklı arkadaş edinme eğiliminde oldukları görülmüş ve bu yöntemler sayesinde bu davranışlara maruz kalmayı önledikleri düşünülmüştür. Bu doğrultuda araştırmacılar bu iki kategorinin işlevsel ve başarılı birer yöntem olabileceğini öne sürmektedir (Smith ve ark., 2004).

Geleneksel ve sanal zorbalığın bir arada incelendiği bir çalışmada baş etme yöntemlerine ilişkin yanıtlar; sosyal baş etme (arkadaş, anne baba ya da öğretmenden yardım isteme), saldırgan baş etme ('onu incitirim', 'onu aşağılarım'), yardımcı olmayan baş etme ('ne yapacağımı bilemem', 'ağlamaya başlarım', 'kaçarım') ve bilişsel baş etme ('durmasını söylerim', 'neden bunu yaptığımı düşünürüm') olarak dört kategoride toplanmıştır (Riebel, Jäger ve Fisher, 2009). Sanal zorbalık için sosyal baş etme yerine, 'bilgisayarımı kapatırım', 'e-posta adresimi ve nickname'mimi değiştiririm', 'mesajı büyük birine gösteririm' gibi cevaplar teknik baş etme olarak kategorilenmiştir. Bulgular baş etme yöntemlerinin fiziksel, sözel ve sanal zorbalık için farklılaşmadığını göstermektedir. Araştırmacılar zorbalığa saldırganlıkla karşılık vermeyi aktif ama yetersiz bir yöntem olarak ele almaktadırlar. Ayrıca yardımcı olmayan baş etmenin çaresizliğin göstergesi ve umutsuzluğun duygusal/kaçınma tepkisini içerdiğini düşünmektedirler.

Zorbalıkla baş etmede doğrudan sanal ortamın doğasına yönelik davranışları ele alan çalışmaların birinde ergenler en sıklıkla kişiyi engelleme ve sohbet odalarından uzak durmayı tercih etmişlerdir (Juvonen ve Gross, 2008). Bir çalışmada kurbanlar en sıklıkla zorbaya durmasını söylediklerini, ortamdaki uzaklaştıklarını, hiç bir şey yapmadıklarını, çevrimdışı gördüklerini ve daha az sıklıkla aynı şekilde zorbalık uyguladıklarını bildirmişlerdir. Ergenlerin yaklaşık yarısı bu durumu internetteki arkadaşlarına söylerken, daha azı, sırasıyla okuldan arkadaşlarına, ailesine, kardeşlerine ve başka yetişkinlere ve dörtte biri ise hiç kimseye söylememiştir (Patchin ve Hinduja, 2006). Başka bir çalışmada ergenler en çok mesajları/kimlikleri engelleme, birine anlatma (öğretmen/aile), e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirme, saldırgan e-postaların ya da metinlerin kaydını tutma ve göz ardı etmeyi tercih etmişler ve yaklaşık beşte biri okullarda cep telefonunu yasaklamanın sanal zorbalığı engellemenin bir yolu olabileceğini belirtmişlerdir (Smith ve ark., 2008).

İnternet dünyasındaki yenilikler, anne babaların çoğu kez tanık olmadıkları ya da tecrübe etmedikleri gelişmelere sebep olduğu için sanal zorbalık onları kaygılandırabilmektedir. Ancak ergenler yaşadıkları sanal zorbalık gibi olumsuz yaşantıları, anne babaları yerine arkadaşlarına anlatmayı tercih etmektedirler (Arıca ve ark., 2008; Dehue ve ark., 2008; Juvonen ve Gross, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006). Sanal zorbalığı bir yetişkine bildirmeme sebepleri sorulduğunda ergenler; arkadaşlarının daha iyi internet kullanıcısı olduğunu, onları daha yakın ve önemli bulduklarını, okuldaki yetişkinlerin sanal zorbalığı durdurabilecek herhangi bir şey yapamaya cağına inandıklarını ve anne babalarının interneti yasaklamasından korktuklarını bildirmişlerdir (Arıca ve ark., 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Juvonen ve Gross, 2008).

Bazı araştırmacılar ergenlerin geleneksel zorbalığı, kendilerini daha savunmasız ve çaresiz hissettikleri için sanal zorbalıktan daha fazla yetişkine bildirme eğiliminde olabileceklerini öne sürmüşlerdir (Smith ve ark., 2008).

Bu araştırmanın amacı ergenlerin sanal zorbalığa ilişkin duygu, düşünce ve davranışlarını niteliksel yöntemle irdelemektir. Araştırmaların çoğu katılımcılara ölçek ya da çoklu seçenekler sunmaktadır. Lazarus (2000; 2006) ölçeklerin araştırmalara yararlı olmaları açısından tartışılmayacağını, ancak bazı durumlarda bu tür ölçme araçlarına aşırı güvenilirlik yüklediğini öne sürmektedir. Bu durum katılımcının birey olarak kendisi ile karşı karşıya kaldığı durum arasındaki ilişkiyi koparabilmekte ve çoğu zaman kendi yaşantılarını yansıtabileceği ve aktarabileceği ortamlardan uzaklaştırabilmektedir (Lazarus, 2006; Tenenbaum, Varjas, Meyers ve Parris, 2011). Dolayısıyla bu çalışmada ergenleri buldukları bağlamdan ayırmaksızın zorbalığa ilişkin nedenler, duygular ve baş etme yöntemlerine yönelik üç ayrı model oluşturulması amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada ele alınan bu temel değişkenler niteliksel yöntemin elverdiği ölçüde birbirleriyle ilişkilendirilmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırma Ankara, Gaziantep, Hatay, İstanbul, Malatya ve Mersin’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel ve devlet okullarında, ilköğretim ikinci kademe (6., 7., ve 8. sınıf) ve liseye (9., 10., 11. ve 12. sınıf) devam etmekte olan öğrencilerle 2009-10 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Örneklem 1274’ü (%47.9) erkek, 1384’ü (%52.1) kız olmak üzere toplam 2658 ergenden oluşmaktadır ($Ort. = 14.44$, $S = 2.08$). Ergenlerin cinsiyete ve sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Annelerin eğitim düzeyi incelendiğinde %4.9’unun okuryazar olmadığı, %36.7’sinin okuryazar ve ilkökul mezunu, %12.3’ünün ortaokul, %23.6’sının lise, %19.9’unun yüksekokul ve üniversite mezunu olduğu, %2.7’sinin de lisansüstü eğitim aldığı görülmüştür. Benzer şekilde babaların da %0.7’sinin okuryazar olmadığı, %23.2’sinin okuryazar ve ilkökul mezunu,

%15.7’sinin ortaokul, %25.3’ünün lise, %29.4’ünün yüksekokul ve üniversite mezunu olduğu, %5.8’sinin de lisansüstü eğitim aldığı görülmüştür. Ergenlerin büyük çoğunluğunun (%58.6) ailesini orta gelir düzeyinde algıladıkları görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu. Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, sınıfı, okul türü gibi demografik bilgiler yer almıştır.

Sanal Zorbalık Ölçeği. Bu çalışma ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden, kentte yaşayan ve okula devam eden ergenlerin sanal ortamdaki zorbalık deneyimlerini farklı yönleriyle ele alan kapsamlı bir projenin bir kısmını oluşturmaktadır (Uçanok, Karasoy ve Durmuş, 2011). Dolayısıyla Sanal Zorbalık Ölçeği sözü edilen proje çalışmasında Siber Zorbalık Envanteri (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Topçu, 2008) temel alınarak yeniden düzenlenmiş ve psikometrik özellikleri sınanmıştır. Ölçek ergenlerin son altı ayda sanal ortamda zorbalığa hem maruz kalma hem de bu tür davranışlar uygulama sıklıklarını belirlemeyi amaçlamayan iki paralel formdan oluşmaktadır. Her bir maddedeki **a** seçeneği ergenlerin kurban olma deneyimlerini, **b** seçeneği zorba olma deneyimlerini ölçmektedir. Kendini bildirim türündeki ölçek 4’lü Likert tipinde (1 = hiçbir zaman, 2 = bir kere, 3 = iki-üç kez, 4 = üçten çok) puanlanmaktadır. Cep telefonuyla mesajlaşma, forum siteleri, msn, web siteleri, sohbet odaları ve e-posta yoluyla gerçekleşen davranış örneklerini içeren 26 maddeden oluşmaktadır. Daha önceki çalışmalarda elde edilen bulgularla tutarlı olarak ölçeğin hem kurban hem de zorba formu için tek faktörlü bir yapı elde edilmiştir (Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Topçu, 2008). Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı kurban formu için .92; zorba formu için .93’tür.

Açık Uçlu Sorular. Ergenlere sanal zorbalığın nedenlerine ilişkin algılarını, sanal zorbalık karşısında gösterdikleri duygusal tepkileri ve sanal zorbalıkla baş etme yöntemlerini belirlemek üzere “Bu davranışların size göre nedenleri nelerdir?”, “Bu davranışlarla karşılaştığınızda neler hissediyorsunuz?” ve “Sizce bu davranışları engellemenin en iyi yolu nedir?” şeklinde 3 açık uçlu soru yöneltilmiştir. Bu soruları yanıtlarken Sanal Zorba-

Tablo 1. Ergenlerin Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı (N)

Cinsiyet	6. sınıf	7. sınıf	8. sınıf	9. sınıf	10. sınıf	11. sınıf	12. sınıf
Kız	189	190	181	212	252	195	155
Erkek	165	181	176	209	189	196	158
Toplam	354	371	357	421	441	391	313
%	13.3	14.0	13.4	15.8	16.6	14.7	12.2

lık Ölçeği'nde yer alan davranış örneklerini dikkate almaları ve her bir soruyu kendileri için önemli buldukları üç nedeni, duyguyu ve çözüm önerisini yazarak yanıtlamaları istenmiştir.

İşlem

Araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini arttırmak amacıyla Türkiye'nin farklı bölgelerinden 6 şehir merkezi seçilmiş ve her şehir merkezinde ilköğretim ve lisedeki her sınıf düzeyinden en az 10 kız ve 10 erkek öğrencinin temsil edilmesi hedeflenerek uygun okullara gidilmiştir. Bu şekilde araştırmanın örnekleme uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve etik kuruldan gerekli izinler alındıktan sonra ölçekler ergenlere bir ders saati içerisinde grup halinde uygulanmış, ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve formların herhangi bir yerine isim yazmamaları özellikle belirtilmiştir. Ayrıca ergenlere kendileri dahil olmamış olsalar bile sanal zorbalığın nedenleri, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri ile ilgili soruları böyle bir durumu yaşamış olduklarını düşünerek yanıt vermeleri istenmiştir.

Niteliksel Verinin Analizi

Ergenlerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan SPSS'e kaydedilmiş; daha sonra ergenlerin demografik bilgileri, zorbalık statüleri ve açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar öncelikle SPSS'den Excel dosyasına, ardından MAXQDA 10 programına aktarılmış ve 2658 belge (dosya ya da olay) elde edilmiştir.

Kodlama sürecine başlamadan önce literatür gözden geçirilerek araştırma kapsamında ele alınan değişkenler açısından temel birtakım kategorilerin var olup olmadığı irdelenmiştir. Bu aşamada mevcut araştırma bulguları ve kuramsal bilgilerden yararlanarak ergenlerin sanal zorbalığın nedenlerine ilişkin algıları, bu davranışlar karşısında gösterdikleri duygusal tepkiler ve baş etme yöntemlerine ilişkin temel kategoriler tümdengelim yaklaşımına uygun olarak belirlenmiştir. Her bir katılımcının tüm yanıtları (her bir soru için verilen birinci, ikinci ve üçüncü yanıtlar) belirlenen temel kategorilere kodlanmıştır. Bir yanıtın hangi kategoriye uygun olduğuna karar verirken katılımcının yaşı, sınıf düzeyi, cinsiyeti ve algılanan gelir düzeyi gibi demografik bilgileri de dikkate alınmıştır. Katılımcılar sorulara tek bir kelime, bir ifade ya da bir, iki cümle ile yanıt vermişlerdir (örn., "eğlence", "eğlenmek için", "bunların eğlence olduğunun sanılması"). İlk okunduğunda anlamlı gelmeyen bazı yanıtların üzerinde derin bir biçimde düşünmek ve katılımcının ne demek istediğini yorumlayabilmek için niteliksel yöntemin doğasına uygun biçimde katılımcının hangi zorbalık statüsünde olduğu, aynı

soruya verdiği ikinci ve üçüncü yanıtlar ve diğer açık uçlu sorulara verdiği yanıtlar da dikkate alınarak karar verilmiştir.

Temel kategorilere kodlama işlemi bittikten sonra nitel verilerin analizinde önemli bir süreç olan kodlama içeriklerinin kontrolü gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, belirlenen kategorilerin hiçbirine uymayan yanıtlar tek tek kontrol edilerek benzer ifadeler bir araya getirilmiş, bu yolla yeni temel ve alt kategoriler tümevarım yaklaşımına uygun biçimde oluşturulmuş ya da belirlenen kategorilerin içerikleri genişletilmiştir.

Özetle, nitel verilerin analizi tümevarım ve tümdengelim yaklaşımlarının birleşimine uygun olarak gerçekleştirilmiştir (LeCompte ve Schensul, 1999; Nastasi ve Schensul, 2005; Varjas, Nastasi, Moore ve Jayasena, 2005). Bu konuda farklı görüşler olsa da nitel analizin verilerden hareketle evrilmesi konusunda bir uzlaşmadan söz edilmektedir (Kuş, 2006). Buna göre oldukça yaygın biçimde kullanılan in-vivo kodlama, tümevarımsal analiz ve teori-inşası yaklaşımını desteklemekte ve Alansal Yaklaşım (Grounded Theory) içerisinde tanımlanmaktadır (örn., Straus ve Corbin, 1998). Araştırmanın analizleri sırasında da in-vivo kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Verilere en yakın kodlar olan in-vivo kodlamalar, soyutlama düzeyi en düşük birimlerken; kategoriler soyutlama düzeyi yüksek birimlerdir ve kodlardan hareketle kategorilere ulaşılır (Coffey ve Atkinson, 1996; Strauss, 1987). Temel kategorilerden bir kısmı literatür bilgilerinden yararlanılarak belirlenmiş olsa da, alt kodlar tamamen ham verilerden hareketle oluşturulmuştur. Bu bağlamda başlangıçta belirlenen temel kategoriler, birer şemsiye kategori olarak analizde yer almış ve verilerin bu kategorilere yerleştirilmesi kodlar oluşturulduktan sonra yapılmıştır. Analiz boyunca literatürü gözden geçirme (tümdengelim), ham verilerden kodlara ve kategorilere ulaşma işlemi (tümevarım) ve mevcut kategorileri sorgulama süreci devam etmiştir. Kategorilerin düz-doğrusal değil de geri dönüşlü ve esnek biçimde ilerleyen nitel analiz sonunda geliştirilmesinin bu kavramların yapı geçerliğini arttırdığı bilinmektedir (Dey, 1993). MAXQDA analiz programı ise bu süreci desteklemekte ayrıca hızlı ve kolay kılarak da geçerliğe katkı sağlamaktadır (Kuş, 2006).

Sonuç olarak ergenlerin zorbalığın nedenlerine ilişkin algıları, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri için verdikleri üçer yanıt ayrı ayrı kodlanmıştır. Ergenlerin bir kısmı açık uçlu soruları tamamen boş bırakırken, bir kısmı üç soru için tek bir ifade, bir kısmı iki ifade, bir kısmı da istenildiği gibi üçer yanıt vermiştir (bkz. Tablo 2). Yanıtlar incelendiğinde, bir ergenin üç yanıtının birbirine oldukça benzediği ve genellikle aynı temel kategoriye kodlandığı görülmüştür. Ayrıca ikinci ve üçüncü yanıtlar için oluşturulan modellerde, ilk yanıt için oluşturulan modelde yer alan kategorilerin dışında

Tablo 2. Ergenlerin Açık Uçlu Soruları Yanıtlama Oranları

	Nedenler		Duygusal Tepkiler		Baş Etme Yöntemleri	
	N	%	N	%	N	%
Birinci	1893	71.22	1764	66.36	1745	65.65
İkinci	1301	48.95	1179	44.36	1087	40.90
Üçüncü	926	34.84	854	32.13	727	27.35

yeni kategorilere ulaşılmamıştır. Bu nedenle yalnızca ilk yanıtların analize dahil edilmesi uygun bulunmuş ve analizler yanıt vermeyen ergenlerin de dahil edilmesi ile yöntem bölümünde belirtildiği gibi 2658 katılımcı üzerinden yürütülmüştür. Bununla birlikte yanıt vermeyen ergenlerin demografik bilgilerine bakıldığında büyük bir çoğunluğunun (örn., %88) zorbalığa dahil olmayan ve liseye devam eden ergenlerden oluştuğu, cinsiyet açısından herhangi bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Nitel veri analizinde grafik ve tabloların yanı sıra analiz programlarının desteklediği Model adı verilen görselleştirmelerin kullanılması oldukça önemli görülmektedir (örn., Gibbs, 2002). Böylece kodlama sürecinde geliştirilen kodlar ve kategoriler arasında kurulan hiyerarşik ilişkiler otomatik biçimde modele yansıtılabilmektedir. Buna uygun olarak bu araştırmada da her bir unsura ilişkin modellere ulaşmak mümkün olmuştur (bkz. Şekil 1, 2 ve 3). Ayrıca belirlenen tüm kategoriler ve kodlar ile örnek ifadelerin anlaşılması için üç ayrı tablo oluşturulmuştur (bkz. Tablo 4, 5 ve 6).

Bulgular ve Tartışma

Sanal Zorbalığın Yaygınlığı

Bu bölümde ergenler Sanal Zorbalık Ölçeği'nin zorba ve kurban formundan aldıkları ortalama puanlara göre kurban, zorba, zorba/kurban ve karışmayan olarak dört gruba ayrılmışlardır. Zorbalık uygulama puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olanlar **zorba**, zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olanlar **kurban**, hem zorbalık gösterme hem de zorbalığa maruz kalma puanları ortalamasının bir standart sapma üstünde olanlar **zorba-kurban** ve bunların dışında kalan ergenler ise **karışmayan** olarak gruplandırılmışlardır (bkz. Tablo 3).

Nedenlere İlişkin Düşünceler

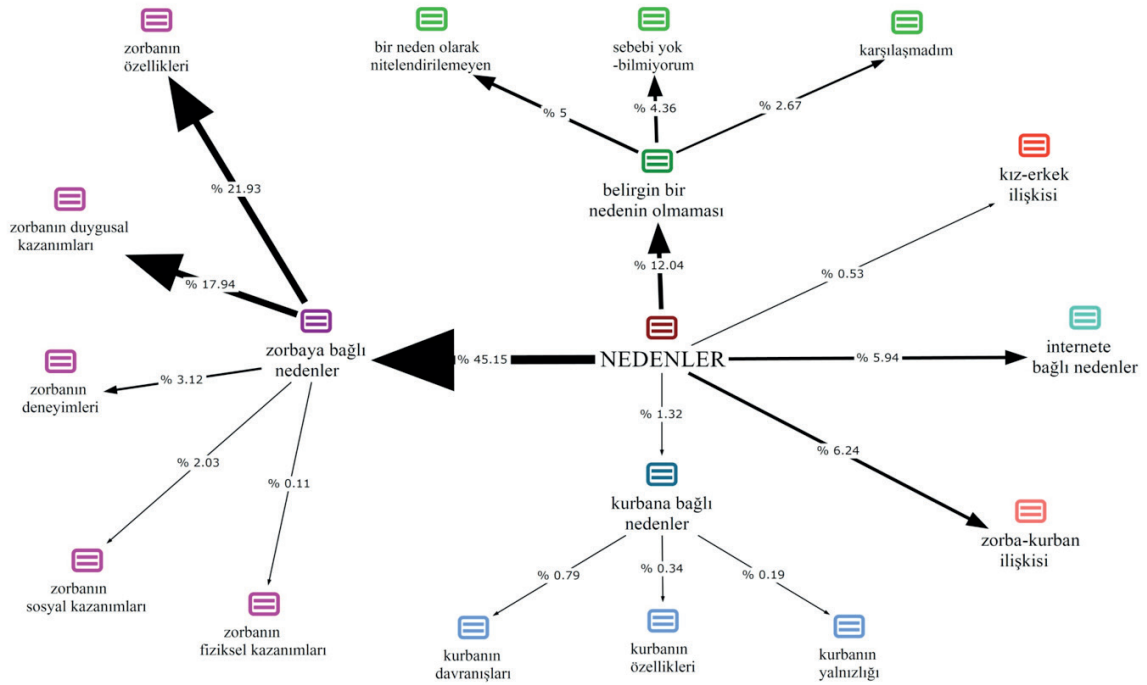
Şekil 1'de görüldüğü gibi sanal zorbalığın nedenleri altı temel başlık altında ele alınmıştır. Bu kategoriler belirlenirken Smith ve arkadaşlarının (2004) odak grup

Tablo 3. Sanal Zorbalığa Dahil Olma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı (N)

	Erkek	Kız	Toplam	%
Zorba	77	23	100	3.8
Kurban	79	63	142	5.4
Zorba/Kurban	91	20	111	4.2
Karışmayan	1024	1277	2301	86.7

çalışması referans alınarak **zorabaya bağlı nedenler**, **kurbanı bağlı nedenler**, **zorba-kurban ilişkisi** ve **sebebi yok-bilmiyorum** olarak dört kategori tanımlanmıştır. Bu dört kategoriye uymayan yanıtlardan yola çıkarak **kız-erkek ilişkisi** ve **internete bağlı nedenler** olarak iki yeni kategori önerilmiştir. Ayrıca sözü edilen çalışmadan farklı olarak **sebebi yok-bilmiyorum** kategorisi **belirgin bir nedenin olmaması** şeklinde genişletilmiştir.

Ergenler %45.15 ile en yüksek oranda sanal zorbalığın zorba bireylerden kaynaklandığını düşünmektedir. **Zorabaya bağlı nedenler** zorbanın özellikleri, duygusal, sosyal ve fiziksel kazanımları ile zorbanın deneyimleri olmak üzere beş alt kategoriden oluşmaktadır. Zorbanın özellikleri bağlamında bazı ergenler "bencilik", "saldırganlık", "sorumsuzluk" gibi kişilik özelliklerine atıfta bulunurken, bazıları doğrudan "kişilik bozukluğu" ifadesini kullanmışlardır. Bazı ergenler ise "saygısızlık", "psikolojik bozukluk" gibi kişilik özelliği olarak nitelendirilemeyen bireysel özelliklerden söz etmiştir. Ergenlerin yaklaşık beşte biri bu şekilde zorbanın bireysel özelliklerine atıfta bulunmuştur. Bu bulgudan farklı olarak Smith ve arkadaşlarının (2004) çalışmasında ise ergenlerin yaklaşık yüzde beşi zorbanın özelliklerinden bahsetmiştir. Bu bulgu iki araştırmanın yöntem farklılığıyla bir ölçüde açıklanabilir. Öncelikle bahsedilen araştırma, 13-16 yaş arasında geleneksel kurbanlarla yürütülen bir odak grup çalışmasıdır. Oysa ki bu çalışma tüm zorbalık statülerinin temsil edildiği, 12-18 yaş arası, oldukça geniş bir örneklem grubuyla yürütülmüştür. Ayrıca sözü edilen çalışmada zorbanın özellikleri, yalnızca kişilik özellikleri ile sınırlıdır ve güçlü karakter, olgunlaşmamış olma, kıskançlık, öfke, korkaklık gibi örnekler yer almıştır. Benzer biçimde bu araştırmada da *zorbanın özellikleri* olarak 'kıskançlık-çekememe', 'ergenlik-olgunlaşmamış olma', 'şiddet-saldırganlık' gibi alt kodlar oluşturulmuştur. Ancak ergenler yukarıda da örneklenirdiği gibi kişilik özelliği olarak ele alınmayacak (örn., zeka, yalnızlık) çok daha çeşitli birtakım bireysel özelliklerden söz etmiştir. Bu nedenle zorbanın kişilik özellikleri kategorisi genişletilerek *zorbanın özellikleri* adını almıştır.

Şekil 1. Nedenlere İlişkin Model (Yanıt verenlerin toplamı: %71.22)

Araştırmada zorbanın özelliklerine atıfta bulunan bir grup ergen “dengesizlik”, “sorunlu olması”, “özgüvensizlik” gibi yanıtlar vermişlerdir. Benzer biçimde bazı araştırmacılar ergenlerin bir kısmının zorbalara kendilerine güvensiz ya da kontrol problemleri olan kişiler olduklarını belirtmişlerdir (Hoff ve Mitchell, 2009; Smith ve ark., 2008). Bazı araştırmacılar da sanal kurbanların zaman zaman bu davranışları uygulayan bireylerin kim olduklarını bilmedikleri üzerinde durmaktadır (Dehue ve ark., 2008; Li, 2008; Slonje ve Smith, 2008). Anonimliğin zorbalara gizlilik üstünlüğü sağladığı bilinmektedir. Buna göre sanal zorbalığın bir kısmı kimliğini gizleme, olmadığı bir kişi gibi davranma ve kandırma gibi davranışları içermektedir. Bu bağlamda bazı ergenlerin zorbaları yalancı, sahtekar veya güvenilir kişiler olarak değerlendirmeleri sanal ortamın anonim doğası bağlamında ele alınabilir. Benzer biçimde bireysel görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen bir çalışmada üniversite öğrencilerinin %29’u sanal zorbalara; düşük özsaygı, zayıflık, korkaklık, yalnızlık ve güvenilir olmama gibi özelliklerinden bahsetmiş ve bu özellikler “güvenilir olmama” başlığı altında ele alınmıştır (Hoff ve Mitchell, 2009). Aynı çalışmada katılımcıların bir kısmı zorbalara cinsel olarak bastırılmış, saldırgan, kin tutan ve hoşgörüsüz bireyler olarak tanımlamışlardır. Bu

araştırmada da ergenlerin bildirdikleri “şiddet eğilimi”, “saldırganlık”, “sapıklık” ve “hoşgörüsüzlük” ifadeleri sözü edilen araştırmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra sanal zorbalara yaptıkları davranışların karşı taraf üzerindeki sosyal ve duygusal sonuçlarını göremedikleri için empati kuramadıkları ve sonuçlarıyla yüzleşemedikleri için de bu davranışlardan vazgeçmelerinin zorlaştığı öne sürülmektedir (Dehue ve ark., 2008; Slonje ve Smith, 2008). Bu öngörülere paralel biçimde bu çalışmada da, küçük bir oranda da olsa bazı ergenler zorbalara empati kuramamalarını sanal zorbalığın bir nedeni olarak düşünmüşlerdir.

Ergenlerin oldukça büyük bir kısmı zorbalığın “keyifli vakit geçirmek”, “şaka yapmak”, “karşıdaki kişiyi küçük düşürmek” ve “can sıkıntısını gidermek” için gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Benzer biçimde literatürde eğlenmek, rahatsız etmek, canını sıkmak gibi nedenlerin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009; Smith ve ark., 2004). Ancak bazı ergenler eğlence amacıyla yapılan davranışlarda incitme amacı güdüldüğü için bu davranışları zorbalık olarak nitelendirmemektedir (Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Bu bağlamda ergenlerin ifadelerinin incitme amacına yönelik olup olmadığına dair bir çıkarım yapılabilir. Gündelik dilde “dalga geçmek” ve “şaka yapmak” ifa-

deleri sıklıkla birbiri yerine kullanılmaktadır. Oysa ki bu ifadelerin altında zarar verme amacı taşıyan ve taşımayan olmak üzere iki farklı motivasyon olabilir. Örneğin, “insanlara zarar vermek”, “karşdakini incitmek” gibi ifadelerin açık biçimde zarar verme maksadı taşıdığı anlaşılırken, “şaka yapmak istemeleri” ifadesinde zarar verme amacı olmayabilir. Bu nedenle bu ifadelerin her biri için böyle bir ayırım yapmanın spekülatif olabileceği düşünülerek bu cevapların tümü *zorbanın duygusal kazanımı* kategorisinde toplanmıştır.

Mevcut bulgular çerçevesinde duygusal kazanım başlığı altında ele alınmasa da zorbalığın eğlence, şaka gibi nedenlerle gerçekleştiği pek çok çalışmada sıklıkla dile getirilmektedir (Smith ve ark., 2008; Topçu ve ark., 2008; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008). Bazı araştırmalarda bu davranışların şaka yapmak ve eğlenmek için yapıldığını düşünen ergenlerin duygusal anlamda zarar görmedikleri, bu durumu ciddi bir sorun olarak değerlendirmedikleri ve dolayısıyla olumsuz duygusal tepkiler göstermedikleri belirtilmektedir (Topçu ve ark., 2008). Buradan hareketle bu durumu önemsemeyen ergenlerin bu davranışları değiştirmek üzere herhangi bir şey yapmayacakları düşünülebilir. Bu öngörülerini sınamak amacıyla şaka, eğlence gibi nedenler öne süren ergenlerin duygusal tepkileri ve baş etme yöntemleri incelenmiştir. Bu nedenleri öne süren on kurbandan yalnızca biri, baş etme yöntemi olarak “şaka olduğu için engellemem” ifadesini kullanmış, geri kalanı sanal zorbalığı durdurmak üzere yapıcı ya da yapıcı olmayan baş etme yöntemlerinden bahsetmiştir. Duygusal tepkiler açısından bakıldığında kurbanların tamamı üzüntü, kızgınlık gibi negatif duygular bildirmişlerdir. Zorba-kurbanların ifadeleri incelendiğinde, on bir zorba-kurbandan yalnızca ikisi, bu davranışı engellemeye gerek olmadığını düşünmüş ve geri kalanı bu davranışları durdurmaya yönelik çözüm önerileri sunmuştur. Zorba-kurbanların dördü, zorbalık karşısında eğlendiğini bildirmiş; geri kalanı olumsuz duygular bildirmiştir. Buna göre bu durumun eğlenmek, şakalaşmak amacıyla yapıldığını düşünen ergenlerin, olumsuz duygusal tepkiler göstermeyeceği ve bu nedenle de bu davranışları değiştirmek için herhangi bir şey yapmayacakları öngörüsünün bazı zorba-kurbanlar için doğru olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kurbanlar bu durumun eğlence için yapıldığını dile getirirlerse bile olumsuz biçimde etkilenmekte ve bu davranışları engellemek üzere işlevsel ya da işlevsel olmayan bazı davranışlardan söz etmektedir. Buradan hareketle, ergenlerin duygusal ve davranışsal tepkilerinin bir arada incelenmesi “şaka, eğlence” gibi sebeplerin altında yatan motivasyonun anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Duygusal kazanımların alt kodlarından biri de ‘kin-nefret-intikam’dır. Okulda veya sanal ortamda zorbalığı maruz kalan ergenlerden bazılarının sanal ortamın anonimliğinden faydalanarak intikam aldıklarını gösteren

pek çok araştırma bulgusu mevcuttur (Juvonen ve Gross, 2008; Smith ve ark., 2008; Ybarra ve Mitchell, 2004). Smith ve arkadaşlarının (2008) çalışmasında ergenlerin bir kısmı, özellikle kızların intikam alma amacıyla sanal zorbalık davranışlarında bulduklarını bildirmiştir. Ancak bu araştırmada intikamdan daha sıklıkla kızların söz ettiğine dair bir bulgu elde edilmemiştir.

Ergenlerin bir kısmı da zorbaların aile, arkadaş ve yaşadıkları çevreden etkilendiklerini düşünmektedir. Smith ve arkadaşlarının (2004) yalnızca kurbanları analize dâhil ettikleri çalışmalarında ise ergenlerin hiç biri zorbanın aile ya da arkadaş çevresini bir neden olarak görmemiştir. Öte yandan bu araştırmada *zorbanın deneyimlerinden* söz eden ergenlerden dördü kurban, biri zorba-kurban, geri kalanı karışmıyandır. Dolayısıyla sayıca az olmakla beraber kurbanların da zorbanın yaşadığı çevreden ya da aile eğitiminden bahsetmiş olması sözü edilen çalışmadan farklı bir bulgudur.

Zorbaya bağlı nedenlerin bir diğer alt kategorisi de *zorbanın sosyal kazanımlarıdır*. Araştırmacılar zorbaların bu davranışlara devam etmesinde kendi taciz davranışlarını paylaşarak akranlarından bir takım ödüller sağlama, kendi grubundaki akranlarını güldürme ve daha geniş kitleler oluşturabilme gibi motivasyonların yer aldığını düşünmektedir (Smith ve ark., 2008). Bu görüşü destekler biçimde ergenlerin bir kısmı gösteriş yapma, üstün görünme, dikkat çekme, arkadaş-çevre edinme gibi zorbanın sosyal kazanımlarından söz etmiştir. Bir çalışmada katılımcıların %14’ü akran grubunda bir yer edinmek amacıyla gerçekleştirilen zorbalığa tanık olduklarını bildirmişler ve araştırmacılar ergenlerin sosyal dışlamayı elektronik araçları kullanarak da gerçekleştirdiklerini vurgulamışlardır (Hoff ve Mitchell, 2009). Bu bulguyu sosyal kimlik kuramı bağlamında ele alan araştırmacılar sanal ortamın bireylere kendi tutum ve görüşlerine uygun biçimde iç grup oluşturma olanağı sağladığından söz etmişlerdir. İnternet ortamında, kolaylıkla ve hızlı bir biçimde geniş kitlelere ulaşma imkanına sahip olan sanal zorbalar pek çok insanın dikkatini çekebilir ve yüz yüze iletişimden çok daha fazla kişiden oluşan, kendi düşünce, tutum ve önyargılarını paylaştıkları geniş bir çevre edinebilirler. Bu nedenle sanal zorbalığın ortaya çıkma ve devam etme nedenlerinden birinin sosyal kazanım olması beklendik yönde bir bulgudur.

Zorbaya bağlı nedenlerin diğer bir alt kategorisi de *zorbanın fiziksel kazanımlarıdır*. Ergenlerin yalnızca üçü zorbanın fiziksel kazanımlarına atıfta bulunmuş ve hepsi de “para kazanmak” ifadesini kullanmışlardır. Sanal ortamda para kazanmanın bir yolu dijital oyunlarda geliştirilen oyun karakterlerinin ve oyun sırasında kullanılan gereçlerin (item) alınıp satılması şeklinde olabilir (Alkaç, 2011). Bazı vakalarda ise zorba kişiler, sanal ortamdaki birtakım fotoğraf ya da videoları tehdit biçiminde kullanarak yüz yüze iletişimde maddi kazanç

sağlayabilirler. Bu çalışmada fiziksel kazanımdan söz edenlerin üçü de karışmayan ergenlerdir ve böyle bir gerekçe bildirmelerini anlamlandırmak oldukça zordur. Demografik özelliklerine bakıldığında üçünün de 9. ve 10. sınıfa devam eden liseli erkek ergenler oldukları görülmüştür. Bu durumda kendileri maruz kalmasa da bu üç ergen, tanık oldukları bazı sanal zorbalık olaylarından yola çıkarak bu yanıtları vermiş olabilirler.

Ergenlerin bir kısmı da insanlara çabuk güvenmek gibi *kurbanın kişilik özelliği*; şişman olma, çirkin olma gibi *fiziksel özelliği*; arkadaşını iyi seçememe, fazla samimi olma gibi *kurbanın davranışları* ve yalnız olma gibi *kurbanın yalnızlığına* bağlı nedenlerden söz etmiştir. Literatürde kurbanların cinsiyet, ırk, etnik köken, fiziksel ve duygusal özellikleri nedeniyle grup içinde dışlanan bireyler oldukları belirtilmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009; Salmivalli ve ark., 1996). Ancak bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak (örn., Smith ve ark., 2004) ergenlerin oldukça küçük bir kısmı zorbalığın nedeni olarak bu davranışa maruz kalan ergenleri göstermiştir. Krkan algısının bir taraftan ergenleri zorbalığa maruz kalmaktan korumak, bir taraftan da zorbalığı desteklemek gibi iki yönlü bir işleve sahip olduğuna yönelik bulgu ve görüşler mevcuttur (Bayar ve Uçanok, 2012; Totan, 2008; Williams ve Guerra, 2007). Bu çalışmada ise ergenlerin zorbalığın sürmesini desteklemekten daha çok bu duruma maruz kalan kişileri koruma, onlarla empati kurma yönünde bir anlayışa sahip oldukları söylenebilir.

Bazı ergenler de “arkadaşlar arasında görülen olumsuzluklar”, “gıcıklık yapmıştır”, “kavgalı olmak”, “insanların birbirini tanımaması”, “yarış içerisinde olma” gibi ifadelerle **zorba-kurban ilişkisine** atıfta bulunmuşlardır. Smith ve arkadaşlarının (2004) çalışması ile karşılaştırıldığında, zorba ve kurban arasında yaşanan problemlere yönelik nedenlerin benzer oranda dile getirildiği görülmektedir. Sözü edilen çalışmada kurbandan hoşlanmama, okulda yarış içerisinde olma, kavgalı olma gibi örnek ifadeler bu çalışmadakilerle oldukça benzerdir. Bunun yanı sıra hem kız hem de erkek ergenler, bu türden bir nedeni benzer sıklıkta dile getirmişlerdir. Ancak Smith ve arkadaşları (2004) kızların zorba-kurban ilişkisine yönelik nedenleri erkeklerden daha fazla dile getirdikleri yönündeki bulgularını kızlar arasında ilişkisel zorbalığın daha fazla meydana gelmesiyle açıklamışlardır. Bu çalışmada ise bir cinsiyet farklılığı bulunmamasına açıklama olarak, sanal ortamın bireylere, cinsiyet farkı gözetmeksizin ilişkisel bağlamda saldırganca davranışlarda bulunmasına olanak sağladığı düşünülebilir. Bazı araştırmacılar sanal ortamda gerçekleştirilen düşmanlık, hoşgörülü olmama ve gruplaşma gibi ilişkisel nedenleri, bireylerin önyargılar oluşturdukları ve dış grup olarak algıladıkları diğer grupta yer alan bireylere karşı yarış içerisinde olma arzusu olarak tanımlanan sos-

yal kimlik kuramı (Tajfel ve Turner, 1979) bağlamında ele almaktadır (Hoff ve Mitchell, 2009).

Bu çalışmada tanımlanan iki yeni kategori **internete bağlı nedenler** ve **kız-erkek ilişkisidir**. Ergenler bu kapsamda “gizliliğe sığınma”, “sanal ortamdan dolayı rahatlık”, “internette kimlik belli olmadığı için” gibi ifadelerle en fazla internetin anonim doğasından söz etmişlerdir. Sanal ortamın zorbalara güç ve cesaret duygusu sağladığı ve yakalanmaktan korkmadıkları için internetin anonim doğasının zorbalığın güçlü bir nedeni olduğuna ve düşmanın kim olduğunu bilmemenin çok daha stres verici bir durum olduğuna işaret eden pek çok araştırma bulgusu ve görüş mevcuttur (Dehue ve ark., 2008; Hoff ve Mitchell, 2009; Li, 2008; Vandebosch ve Van Cleemput, 2008).

Anonimlikten sonra en sıklıkla dile getirilen ifadeler *kurbanın internet kullanımı* ile ilgilidir. Buna göre bazı ergenler, kurbanların internette tanımadıkları kişilerle konuştukları için bu davranışlara maruz kaldıklarını düşünmektedir. Ergenlerin bu öngörüsü, sanal ortamda tanımadıkları kişilerle yüz yüze iletişime geçen ergenlerin diğerlerinden daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları bulgusunu desteklemektedir (Wolak, Mitchell ve Finkelhor, 2007). Ancak internet üzerinde tanımadığı kişilerle sanal ortamda sohbet etmenin zorbalığa maruz kalmaya sebep olduğu gibi bir çıkarım yapılması da uygun değildir. Tersine, günümüzde internet ve son zamanlarda üzerinde durulan sosyal medya, hem ergenlere hem de yetişkinlere oldukça önemli imkanlar sunmaktadır. Bireyler, gerçekte tanımadığı kişilerle internet üzerinden iletişime geçerek güncel haberleri takip edebilir, ilgi alanları konusunda yeni bilgilere ulaşabilir ve ilk kez deneyimlediği pek çok konu ile ilgili daha önce tecrübesi bulunan kişilerden fayda sağlayabilir (örn., Bargh ve McKenna, 2004). Bu durumda ergenleri, kimliğini gizleyebilme avantajını yararlı bir biçimde nasıl kullanabileceği ve internette bilgi aldığı kaynağın güvenilirliği hakkında bilgilendirmek önemli görünmektedir.

Araştırmacılar ergenlerin internetin aşırı kullanımı, sanal bağımlılık, uygun olmayan çevrimiçi ilişkiler, yüz yüze iletişimin azalması, olumsuz sosyal davranışların cesaretlendirilmesi ve sosyal olarak izole olma gibi risklerle karşı karşıya kalabileceklerini öne sürmektedir (örn., Donchi ve Moore, 2004). Bu bulguları destekler biçimde, ergenlerin bir kısmı “internette fazla zaman geçirmek”, “çok telefon düşkünü olmak”, “internet bağımlılığı” gibi ifadelerle sanal ortamdaki *aşırı kullanım* bağlı risklere dikkat çekmişlerdir. Diğer ülkelerde karşılaştırıldığında, ülkemizde internet kullanım yaygınlığı en düşük düzeyde olmasına ve buna bağlı olarak ergenlerin yalnızca dörtte birinin aşırı kullanıma bağlı en az bir deneyim (örn., arkadaşlarını, okul işlerini veya uykuyu aksatmak gibi) bildirmiş olmasına rağmen başka birta-

kım risklerle karşı karşıya oldukları vurgulanmaktadır (EU Kids Online, 2010). Örneğin, bir sosyal paylaşım sitesinde (Facebook) en fazla herkese açık profile sahip olduklarını bildiren ülkelerden biri de Türkiye'dir. Herkese açık profile sahip olan ergenler internette tanımadığı kişilerden gelebilecek zararlı mesajlara karşı daha fazla risk altındadır. Sözü edilen araştırmaya göre ergenlerin %65'i kendilerini açıkça gösteren bir profil resmi kullanmakta, %19'u adres bilgilerini, %8'i ise telefon numaralarını profillerinde paylaşmaktadır. Ayrıca sosyal paylaşım sitesinde hesabı bulunan ergenlerin yarısından fazlası güvenlik ayarlarını nasıl değiştireceklerini bilmemektedir. Bu bulgular teknolojinin hızlı bir biçimde fakat çoğunlukla denetimsiz olarak geliştiği ülkelerde, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım sırasında meydana gelebilecek risklerin farkındalığının önemini ortaya koymaktadır.

Ergenlerin bir kısmı da internette *özel hayata* ilişkin bilgilerin paylaşılmasını sanal zorbalığa bir gerekçe olarak göstermektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi aslında internetin anonim özelliği kullanıcılara özel hayatlarını gizli tutabilme avantajı da sağlamaktadır. Ancak ergenlerin "herkesin her şeyi bilmesi", "her şeyi ortaya çıkarttık", "özel hayatımı merak etmeleri" gibi ifadeleri internet ortamında kendilerini tehdit altında hissettiklerini gösteriyor olabilir. Sınıf düzeyleri incelendiğinde, çoğunun ilköğretime devam ettikleri görülmüştür. Buna göre özellikle daha küçük yaşta ergenler istenmeyen mesajları önleme, bilginin doğruluğunu kontrol edebilme ve kişisel bilgilerin paylaşımı gibi konularda eğitici bilgilere ihtiyaç duyabilirler.

Ergenlerin "teknolojinin gelişmesi", "sohbet odalarının olması", "internetin olumsuz etkileri" gibi ifadeleri *internete ilişkin genel ifadeler* alt başlığına kodlanmıştır. Bu ergenler sanal zorbalığın internetin hayatımızın bir parçası hâline gelmiş olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Ergenlerin "msnimi hackledikleri için", "facebookta çok popülerim", "kişilere yorum yazmamı engellemek", "şifrem kırıldığında kıran kişiye virüs yollarım" şeklinde verdiği yanıtlar *sanal ortamda zorbanın kurban ilişkisi* alt başlığına kodlanmıştır. Bu ifadeler ergenlerin genellikle kendi deneyimlerinden yola çıkarak yanıt verdikleri izlenimi bırakmaktadır. "İzinsiz eklemek", "şifreyi ele geçirmek", "kişisel bilgileri çalmak", "klavye delikanlılığı" gibi ifadeler *zorbanın internet kullanımı* alt başlığına; "internetin başında denetleyici olmaması", "internetin güvensiz olması" gibi yanıtları *güvenli internet* alt başlığına kodlanmıştır. Bu yanıtları veren ergenler internette karşılaşabilecekleri tehditlere karşı kendilerini güvende hissetmiyor ve bu tehditlerden korunma yolları ile ilgili bilgilere ihtiyaç duyuyor olabilirler. Son olarak üç ergenin verdiği "aile önünde internete girmemeleri", "ailelerin facebook'a izin vermesi", "annelerin çocuklarının terbiyesiz sitelere girmesine izin

vermesi" gibi yanıtlar *ailenin izleme uygulamaları* başlığı altına kodlanmıştır.

Araştırmalar anne babanın izleme uygulamaları ile sanal zorbalığa dahil olma arasında negatif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir (Karlier-Soydaş, 2011; Ybarra ve Mitchell, 2004). Ancak bu araştırmada yalnızca ilköğretime devam eden üç kız ergen anne babanın izleme uygulamalarına işaret etmiştir. Bu durum daha küçük yaşta ergenlerin bilgisayar temelli faaliyetlerinin anne babaları tarafından daha kolaylıkla izlendiği ve yaş arttıkça sanal ortamdaki anne baba izlemesinin azaldığı yönünde araştırma bulgularıyla bir arada düşünülebilir (Juvonen ve Gross, 2008; Karlier-Soydaş, 2011). Ülkemizde anne babaların internet kullanımını tüm diğer Avrupa ülkelerine göre en düşük düzeyde olmasına rağmen anne babalar, çocuklarına internet riskleri konusunda yeterince yol gösterebildiklerini düşünmektedirler (EU Kids Online, 2010). Ancak aynı araştırmada interneti kullanmaya yetecek kadar bilgiye sahip olan çok sayıda anne babanın, çocuklarının teknoloji kullanımı sırasında elde edeceği olanakları ve karşılaşabileceği riskleri anlamakta zorluk yaşadığı ve internette onları rahatsız edecek durumlarla başa çıkmalarında yeterince yardımcı olamadıkları tartışılmaktadır. Dolayısıyla özellikle küçük yaşta ergenlerin internet konusunda anne baba izlemesi ve yol göstericiliğine ihtiyaç duydukları düşünülebilir.

Araştırmada önceki çalışmalarda yer almayan **kız-erkek ilişkisi** kategorisi tanımlanmıştır. Ergenlik döneminde yaşanan flört, duygusal ve davranışsal özerklik kazanma; toplumsal cinsiyet kimliği gelişimine katkı sağlama; romantik bir eş olarak kişinin kendine ilişkin bilgiler öğrenmesi ve akran grubu içerisinde statü ve popülarite oluşturma gibi pek çok amaca hizmet edebilir (Steinberg, 2005). Örneğin, küçük yaşta ergenlerin flört edecekleri kişileri seçimleri, ilişkinin gerçek niteliğinden ziyade başkaları tarafından nasıl görüldüğüyle ilgilidir (örn., 'büyümüş', 'maço', 'popüler'). Bu çalışmada da flört ilişkilerinden söz edenler daha çok 7., 8. ve 9. sınıfa devam eden ergenlerdir. Dolayısıyla bu yaş grubunda ilk kez romantik ilişkilerle meşgul olmaya başlanması böyle bir sebep öne sürmelerini belirli ölçüde açıklayabilir.

Üniversite birinci sınıf öğrencileriyle retrospektif yöntemle yapılan bir çalışmada 10 katılımcıdan 4'ü maruz kaldıkları ya da gözlemledikleri sanal zorbalık davranışlarının romantik ilişkilerden ayrılma sonucu gerçekleştiğini bildirmiştir (Hoff ve Mitchell, 2009). Aynı ergenler romantik eşten ayrılma konusunda reddedilme ve öfke duyguları yaşayan bireylerin sanal ortam yoluyla intikam aldıklarını düşünmektedirler. Benzer şekilde bu araştırmada da ergenler "birbirlerini seviyorlardır" ve "sevgili ile iyi olmaları" gibi romantik eşe duyulan kıskançlık bağlamında düşünülebilecek ifadeler kullan-

mışlardır. Öte yandan “cinsel arzu”, “karşı cinse duyulan ilgi” gibi yanıtlar bu ifadelerin çevrimiçi cinsel taciz bağlamında ele alınabileceğini düşündürmektedir. Sanal ortamda gerçekleşen tacize yönelik davranışların çevrimiçi cinsel taciz, cinsiyete yönelik taciz, istenmeyen cinsel ilgi ve cinsel teklif gibi farklı sınıflamaları mevcuttur (Barak, 2005). Araştırmacılar, cinsiyet temelli sanal zorbalığın ya da tacizin özellikle kız ergenlere karşı bir tehdit oluşturduğu üzerinde durmaktadırlar (Mitchell, Wolak ve Finkelhor, 2008). Bu bağlamda ergenlerin küçük de olsa bir kısmının kız-erkek ilişkisine atıfta bulunan yanıtları özellikle kız ergenlere yönelik internet tacizine işaret ediyor olabilir.

Araştırmada yer alan diğer bir temel kategori **belirgin bir nedenin olmamasıdır**. Bir bireyin verdiği “karşılaşmadım” yanıtı ile “sebebi yok-bilmiyorum” yanıtının ve/veya o soruyu yanıtı bırakmasının altında farklı motivasyonların yer alabileceği ve bu cevapların ayırt edilmesinin uygun olduğu düşünülmüştür. Bu davranışlarla karşılaşmadığını bildiren ergenlerin 2’si zorba-kurban, 4’ü zorba ve çoğunluğu beklendik bir biçimde karışmayanlardır. Bazı ergenler ise ya sorudan bağımsız olarak düşüncelerini dile getirmişler ya da *belirgin bir neden olarak kodlanamayan* yanıtlar vermişlerdir.

Duygusal Tepkiler

Şekil 2’de görüldüğü gibi ergenlerin belirttikleri duygular beş temel kategori altında toplanmıştır. Duygusal tepkiler açısından örneklemin yarıya yakını **negatif duygular** ve yaklaşık beşte biri *üzüntüyle ilişkili duygular* bildirmiştir. Ergenler üzüntüden sonra en fazla sırasıyla *öfkeyle ilişkili duygular*, *utanç* ve *korku-kaygı* duygularını bildirmişlerdir. Bu bulgu kurbanların sanal zorbalığa verdikleri duygusal tepkilerin başında kaygı, stres, üzüntü, kızgınlık ve utanç geldiğini gösteren bulgularla paraleldir (Beran ve Li, 2005; Juvonen ve Gross, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006; Ybarra ve Mitchell, 2004; Topçu ve ark., 2008).

Ergenlerin yaklaşık %3’ü sanal zorbalık karşısında korktuklarını, endişe ve kaygı hissettiklerini bildirmiştir. Bu bulguya paralel biçimde sanal ortamda saldırgan bir bireyin teknolojinin arkasına kolaylıkla saklanabildiğini; bu nedenle korku ve kendini aciz hissetme gibi duyguların kurbanları olumsuz yönde daha çok etkilediği, kendilerine 7 gün 24 saat ulaşabileceği için geleneksel zorbalıktan daha korkutucu olabileceği düşünülmektedir (Hoff ve Mitchell, 2009; Sourander ve ark., 2010). Bazı araştırmacılara göre kurbanların korkmaları ve kendilerini aciz hissetmelerini onların zorbalığa zorba-kurban olarak dahil olmalarına sebep olabilmektedir (Beran ve Li, 2005).

Ergenlerin küçük de olsa bir kısmı ‘kin, nefret ve intikam’dan bahsetmektedir. Engellenmişlik ve öfke duygularının olaylara saldırganca veya düşmanca yak-

laşmamıza neden olabileceği bilinmektedir. Bununla uyumlu olarak karşı saldırının intikam alma boyutunda ele alındığı bir çalışmada erkeklerin daha çok “zorbaya fiziksel olarak saldırırım” gibi aktif ve fiziksel misilleme, kızların ise “ben de ona kaba yorumlar yaparım” gibi pasif ve sözel misillemede buldukları gösterilmiştir (Hoff ve Mitchell, 2009). Araştırmacılar öfke duygularının, kendini zayıf hissetmeye ve buna bağlı olarak karşı saldırıya geçmeye yol açabileceği için zorbalığın devam etmesinin bir sebebi olarak düşünmektedir (Willard, 2007). Ayrıca bazı araştırmalarda erkeklerin zorbalık karşısında kızlara göre daha çok öfkelenedikleri belirtilmektedir birlikte (örn., Hoff ve Mitchell, 2010) bu araştırmada ergenlerin bildirdikleri hem ‘kızgınlık ve sinir’ hem de ‘kin, nefret ve intikam’ duygularında belirgin bir cinsiyet farkı gözlenmemiştir. Ayrıca bu çalışmada ‘kin, nefret ve intikam’ yanıtları üzerinde doğrudan eyleme geçip geçmeme ayırımı yapılmadığı için karşı saldırı değil, *öfkeyle ilişkili duygular* bağlamında ele alınmıştır.

Korku ya da öfke evrimsel açıdan temel duygular olmasına rağmen *utanç* ahlaki bir duygu olarak tek başına ele alınmaktadır (Ortega ve ark., 2009) ve bu çalışmada da benzer biçimde negatif duyguların altında yer almıştır. Utandığını bildiren ergenlerin 14’ü kurban, 3’ü zorba, 2’si zorba-kurban ve geri kalanı karışmayandır. Zorbalığa dahil olan grup içerisinde çoğunlukla kurbanların böyle bir duygu bildirmeleri beklendik bir bulgudur. Bir çalışmada utanmanın tipik olarak bu duyguya yol açan kaynaktan uzaklaşma eğilimine işaret ettiği düşünülmüş ve zorbadan uzak durmayı yordadığı gösterilmiştir (Jones, Manstead ve Livingstone, 2011). Ancak bu çalışmada utandığını ifade eden ergenlerin zorbalığı durdurmak için bildirdikleri çözüm önerileri incelendiğinde böyle bir eğilim gözlenmemiştir.

Bunların dışında negatif olduğu düşünülen ancak daha az sıklıkla dile getirilen, ergenlerin kendilerini ‘yalnız, dışlanmış ve güvensiz’ hissettiklerine dair ifadeleri *diğer olumsuz duygular* alt kategorisine kodlanmıştır. Bunun nedeni bu ifadelerin doğrudan üzüntüye ya da kızgınlığa yönelik bir duygu olduğuna dair yorum yapmanın güçlüğüdür. Bu bağlamda ‘olumsuz yönde etkilenme’ ve ‘kendini önemsiz hissetme’ gibi ifadelerin kızgınlık, hüznün gibi duygulardan daha az şiddetli olmasına rağmen olumsuz bir duyguya işaret ettiği oldukça belirgindir. Bu şekilde ‘kandırılmış’, ‘dışlanmış hissetme’, ‘kendini yalnız hissetme’ ve ‘özgüvenin azalması’ şeklinde alt kodlara ayrılan duygular *diğer olumsuz duygular* kategorisinde ele alınmıştır. Tüm bunlar bir arada ele alınarak üzüntü ve/veya utanç duyguları ile ilişkilendirilebilir.

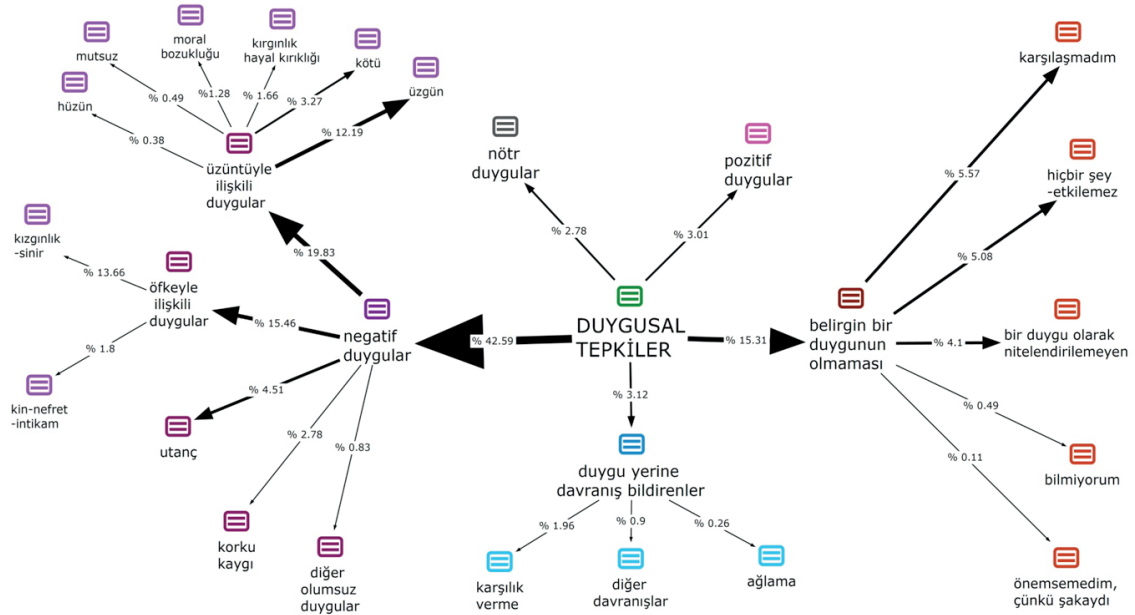
Araştırmaların oldukça büyük bir kısmında bu çalışmada **negatif duygu** olarak kategorilenen duygulardan söz edilmektedir. Oysa ki bu çalışmada bazı ergenlerin sanal zorbalık karşısında eğlenme ve mutlu olma gibi

pozitif duygular bildirdikleri görülmüştür. Örneklerin tüm zorbalık statülerini temsil eden çok daha geniş bir gruptan oluşması, ergenlerin bu duyguları dile getirmesine bir sebep olabilir. Hatırlanacağı gibi ergenlerin nedenlere ilişkin algılarında ‘eğlence, şaka’ kategorisinde ele alınan yanıtların altında kasıtlı olarak incitme amacının var olup olmadığını anlamamanın zorluğundan bahsedilmişti. Burada da benzer bir durum söz konusudur. Pozitif duygu bildiren ergenlerin yanıtlarının altında incitme amacı olup olmadığını anlamak güçtür. Örneğin, “zevk alırım” ifadesi kasıtlı olarak incitme amacına yönelik gibi görünmektedir. Buna karşılık, “gülüp geçirim” yanıtı ise kasıt içermeyen ve daha çok önemsememe niteliğinde bir yanıt gibi düşünülebilir. Ancak burada “gülüp geçiyorum”, “seviniyorum”, “mutlu oluyorum” gibi kasıtı belli olmayan çok sayıda cevap yer almaktadır. Bu nedenle bu cevapların tümü **pozitif duygular** kategorisine kodlanmıştır.

Pozitif duygu bildiren ergenlerin 15’i zorba-kurban, 12’si zorba, 2’si kurban ve 51’i karışmıyandır. Zorba ve zorba-kurbanların nedenlere ilişkin yanıtları incelendiğinde yarısının ($n = 13$) eğlenceli vakit geçirmek, birbirleriyle şakalaşmak ve dalga geçmek gibi sebepler öne sürerek zorbanın duygusal kazanımlarına atıfta buldukları görülmüştür. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, pozitif duygu belirten zorba ve zorba-kurbanların bu davranışları şakalaşmak ve keyifli vakit geçirmek

için yaptıkları anlaşılmalıdır. Bu bulgu zorbalıların davranışlarını mantığa bürümek için eğlence nedenini öne sürdükleri önerisine (Smith ve ark., 2004) alternatif olarak, bazı zorbalıların bu davranışlarının sonucunda herkesin eğlendiği, birbiriyle şakalaştığı ve kimsenin incinmediği yönünde bir algıları olabileceğini düşündürmektedir. Pozitif duygu bildiren ergenlerin hemen hemen yarısının karışmayan grup olması oldukça önemlidir. Bu bulgu, karışmayan bireylerin kendileri, doğrudan zorbalığa dahil olmasa bile zorbanın davranışlarına gülerak, onları desteklediğine yönelik öngörüler ile birlikte ele alınabilir (Macklem, 2003).

Araştırmada duygusal tepkiler bağlamında *karşılık verme, ağlama ve diğer davranışlar* alt kategorilerini içeren **davranışsal tepkiler** olarak yeni bir kategori belirlenmiştir. Ergenlerin *karşılık vermeye* ilişkin “aynısını yaparım”, “döverim”, “küfür ederim”, “cevap veririm” gibi yanıtları dışsallaştırma olarak ele alınmakta; erkeklerin ve daha çok zorbalıların kullandıkları bir davranışsal tepki ve başarılı olmayan bir baş etme yöntemi olarak düşünülmektedir (Kristensen ve Smith, 2003; Mynard ve Joseph, 1997; Salmivalli ve ark., 1996). Benzer biçimde bu çalışmada, zorbalık karşısında neler hissettiği sorusuna kavga ederek yanıt vereceğini bildiren 5’i zorba, 3’ü zorba-kurban, 3’ü kurban ve geri kalanı karışmayan ergenlerin yarısından fazlası erkektir. Bireysel görüşme yöntemiyle yapılan bir çalışmada üniversite öğrencileri-

Şekil 2. Duygusal Tepkilere İlişkin Model (Yanıt verenlerin toplamı: %66.37)

nin “kavga ederim”, “kaba yorumlar yapmaya başladım” gibi yanıtları yargıçlar tarafından öfke olarak nitelendirilmiştir (Hoff ve Mithcell, 2009). Bu araştırmada da benzer davranışsal tepkileri dile getiren ergenlerin öfke, sinir ve kızgınlık gibi duygular hissettikleri söylenebilir.

Yukarıdaki örneklere benzer reaktif duygusal tepkiler bildiren ergenlerin baş etmeye ilişkin yanıtları incelendiğinde, dörtte biri beklendik biçimde karşı saldırıda bulunacağını bildirmiştir. Duygusal tepkilere ilişkin soruya “aynısını yaparım”, “karşılık veririm” gibi yanıtlar veren diğer ergenlerin bir kısmının “onlarla konuşmamak” gibi iletişimi durdurmaya, “internette fazla gezmemek” gibi internetin bilinçli kullanımına, “bu kişileri engellemek” gibi teknik baş etmeye, “öğretmene söylemek” gibi sosyal destek aramaya yönelik yanıtlar verdikleri ve “kavgalarımızı bitirmek”, “küfürü bırakmak” gibi iletişim kurmaya yönelik önerilerde buldukları görülmektedir. Bu ergenler öfkelenmelerine ve karşılık verme isteğinde olmalarına rağmen zorbalığı engellemenin en iyi yolu olarak yukarıda örnekendirildiği gibi yapıcı yöntemlerden söz etmişlerdir. Aslında kendileri de karşı saldırıda bulunmanın zorbalığı durdurmada başarılı olmadığına yönelik bir farkındalığa sahip olabilir ve bu nedenle **yapıcı yöntemlerden** söz etmiş olabilirler. Bu öngörüler ileride yapılacak çalışmalarda sınanabilir.

Araştırmada bazı ergenlerin bildirdikleri “ağlarım” ifadesi önce *üzüntüyle ilişkili duygular* bağlamında düşünülmüştür. Ancak bir kişi üzüntü, kızgınlık, utanç gibi pek çok farklı duyguyu hissettiğinde de ağlayarak tepki verebilir. Bu davranışlar literatürde içselleştirme olarak ele alınmakta ve küçük yaştaki ergenler, kız ergenler ve kurbanlar tarafından daha sıklıkla tercih edilmektedir (Kristensen ve Smith, 2003). Bu çalışmada da zorbalık karşısında ağlayacağını bildiren ergenlerin yalnızca biri kurban olmasına ve hem kız hem erkek ergenler tarafından bildirilmesine rağmen tamamı ilköğretime devam etmektedir.

Ergenlerin bir kısmı da duygusal tepki yerine baş etme yöntemi olarak nitelendirilebilecek “çektikleri resimleri sildiririm”, “sohbeti kesmek istiyorum”, “adresimi ve şifremi değiştiririm” gibi yanıtlar vermişlerdir. Bu yanıtların altında daha çok öfke ve kaygı olduğu düşünülebilir. Duygular, bireyin karşılaştığı durum hakkındaki değerlendirmesi sonucunda fizyolojik tepkilerle birlikte kendini göstermekte ve bu değerlendirmeye göre bir davranışta bulunmasına yol açmaktadır (Gross ve Thompson, 2007). Örneğin, araştırmacılar ağlama gibi yardımcı olmayan baş etme davranışlarının çaresizliğin göstergesi ve kaçınma tepkisini içerdiğini vurgulamaktadır (Riebel ve ark., 2009). Duygu düzenlemenin ilk adımının hissedilen duygunun farkında olmak ve onu anlamak olduğu belirtilmektedir (Gratz ve Roemer, 2004). Dolayısıyla *karşılık verme, ağlama ve diğer davranışlar* bildirme eğiliminde olan ergenlerin çoğunlukla psikopa-

toloji ile ilişkilendirilen duygu düzenleme sorunları yaşayabilecekleri öngörülebilir.

Bazı ergenlerin yukarıda aktarılan duygulardan farklı olarak nitelendirilebilecek ve zorbalık literatüründe rastlanmayan birtakım duygusal tepkileri **nötr duygular** başlığı altında toplanmıştır. Bu temel kategoriye kodlanan acıma, tiksinti, şaşkınlık ve merak, kıskançlık ve ayıplama duygu çalışmaları kapsamında temel duygular olarak ele alınabilirken, zorbaca davranışlar bağlamında farklı şekillerde yorumlanabilir. Örneğin, acımanın kurbanına yönelik bir empati duygusu ya da zorbaya yönelik bir aşağılama ifadesi olarak iki farklı yönü olabilir. Korku, hayret, üzüntü, tiksinti, öfke, umut, sevinç ve kabul edilme duygularının her biri çevresel beklentilere uyum yapmamızı sağlamaktadır. Örneğin, öfke ve tiksinti bir araya geldiğinde aşağılama duygusu ortaya çıkar. Buna göre ergenlerin “bunu yapan kişilere acıyorum” ifadesi zorbaya yönelik bir aşağılama duygusu olarak ele alınabilir ve bu ergenlerin zorbaya karşı öfke ve tiksinti hissettikleri düşünülebilir. Bu açıklamayla uyumlu biçimde bir kısım ergen de doğrudan “tiksinme” ve “tiksinme” gibi ifadeler bildirmişlerdir. Şaşkınlık ve merak gibi duygular ifade eden ergenlerin 2’si kurban, geri kalan 15’i karışmayanlardır. Bu durumda ilgili doğrudan yaşantısı olmayan karışmayanların şaşırma ve merak duyguları belirtmeleri beklendiktir. Ancak kurbanların yaşadıkları bu durumda şaşkınlık bildirmeleri ilginçtir. Literatürde şaşkınlık, merak ve kıskançlık temel duygular olarak ele alınmasına rağmen bu çalışmada nötr duygular kategorisinde yer almıştır. Bunun sebebi zorbalığın doğası gereği ergenlerden daha çok üzüntü, kızgınlık gibi olumsuz duygular bildirmelerinin beklenmesidir. Bir diğer nötr duygu zorbaya yönelik olduğu düşünülen ‘kınama’dır. Bir kişiyi kınama ya da ayıplama, ahlaki bir biçimde aşağılama olarak düşünülebilir. Bu düşünceyle paralel biçimde bir ergen doğrudan “o insanları küçük görüyorum” ifadesini kullanmıştır.

Araştırmada *karşılaşmadım, bilmiyorum, hiçbir şey-etkilemez, önemsemedim-çünkü şakaydı ve bir duygu olarak nitelendirilemeyen ifadeler* alt kategorileri **belirgin bir duygunun olmaması** adlı üst kategoride birleştirilmiştir. *Hiçbir şey-etkilemez* yanıtı daha çok zorbalar tarafından dile getirilmiştir ve beklendik yönde bir bulgudur. *Önemsemedim-çünkü şakaydı* kategorisine kodlanan yanıtlar sayıca daha azdır ve bu kategori *hiçbir şey-etkilemez* kategorisi ile birlikte ele alınabilir. Bir çalışmada ergenler özellikle yüz yüze iletişimde gerçekleşen zorbalık için daha çok kızgınlık hissettiklerini, sanal zorbalığı ise önemsemediklerini bildirmişlerdir (Ortega ve ark., 2009). Sanal zorbalığın önemsenmemesini zorba ve kurban arasında fiziksel bir yakınlık olmamasıyla ve kurbanın gönderilen mesajların herkesin gözü önünde değil de bir anlamda gizli kalmasıyla açıklamışlardır. Aksine bu araştırmada, örneklemin sadece yüzde beşi

zorbalık karşısında hiçbir şey hissetmediğini ya da umursamadığını; binde biri ise şaka olduğunu bildiği için hiçbir şey hissetmediğini dile getirmiştir. Bu nedenle sanal ortamda meydana gelen bir davranışın gizli kaldığı için ergenleri olumsuz yönde etkilemediği önerisi bu çalışmanın örnekleme için geçerli bir açıklama olmamaktadır. Yalnızca negatif duygular düşünüldüğünde bile ergenlerin yarısı, sanal ortamda gerçekleşen bir davranış karşısında üzüntü, kızgınlık ve utanç gibi duygular bildirmişlerdir. Ayrıca sanal zorbalığın kişinin internet ve cep telefonuna erişebildiği her yerde ve her zaman meydana gelebilmesi, kolaylıkla kayıt edilebilmesi, çok daha hızlı ve aynı anda çok sayıda kişiye ulaşabilme potansiyeline sahip olması gibi özelliklerini mevcuttur. Buna bağlı olarak ergenlerin sanal zorbalık sonucunda hissettiklerinin, en az yüz yüze iletişimde meydana gelen zorbalık kadar olumsuz duygu durumuna yol açtığı görülmektedir.

Ergenlerin duygusal tepkileri zorbalık statüleri açısından da incelenmiştir. Bu soruya neredeyse kurbanların tamamının (%90); buna karşılık zorbalıların yarısından daha azının yanıt vermesi (%36) dikkat çekicidir. Kurbanların büyük çoğunluğu sanal zorbalık karşısında üzüldüklerini, kızdıklarını ve utandıklarını belirtmişlerdir. Zorbalı bu durum karşısında en fazla sinirlendiklerini, mutlu olduklarını ve bu durumdan etkilenmediklerini bildirmişlerdir. Zorbalıların en sıklıkla bildirdikleri üçüncü kategorinin bu durumdan etkilenmeme olması oldukça beklendiği bir bulgudur. Zorba-kurbanlar bu durum karşısında en fazla üzüldüklerini, mutlu olduklarını ve üçüncü olarak bu duruma kızıp sinirlendiklerini belirtmektedirler. Bu ergenler, sadece kurban ve sadece zorba olanlara göre daha karmaşık ve yoğun duygular yaşamaktadır. Bu bulgu zorba-kurbanların duygusal problemler açısından en riskli grup olduğu yönündeki bulguları destekler niteliktedir (örn., Arıca, 2009).

Baş Etme Yöntemleri

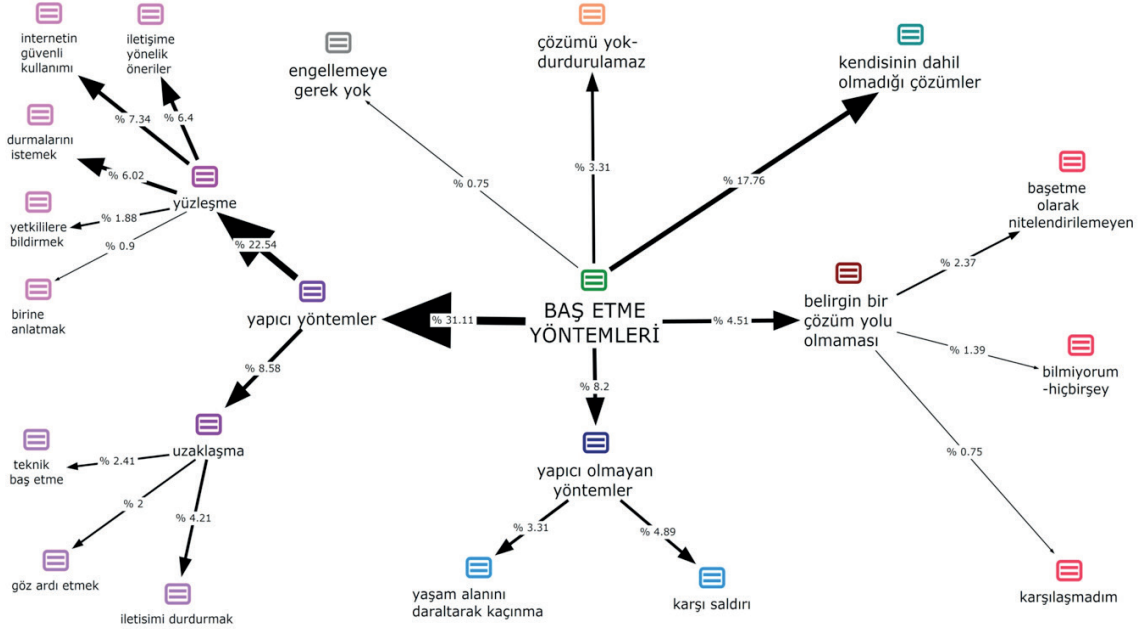
Literatürde yaşanan stresin sonucunda yüzleşme ya da kaçma-kaçınma davranışlarından birinin gerçekleşeceği belirtilmekte (Lazarus, 2000) ve zorbalığı deneyimleyen ergenlerin de benzer davranışlar sergilemesi öngörülmektedir. Örneğin, engellenmişlik ve öfke olaylara saldırganca veya düşmanca yaklaşmamıza, korku ve kaygı bir şeyden kaçınmamıza yol açarken, mutluluk ve heyecan olaylara olumlu biçimde yaklaşma isteğine sebep olmaktadır. Ancak duygular basit yaklaşma veya kaçınma tepkilerinin çok ötesindeki karmaşık davranışları harekete geçirmektedir. Araştırma kapsamında bu karmaşık davranışlar **yapıcı** (*yüzleşme* ve *uzaklaşma*) ve **yapıcı olmayan** (*yaşam alanını daraltarak kaçınma* ve *karşı saldırı*) yöntemler olarak iki temel kategoriye ayrılmıştır. Genel anlamda zorbalığı engellemede yüzleşme ve uzaklaşma davranışları başarılı yöntemler olarak, kavga etme gibi karşı saldırı davranışları da daha az ba-

şarılı yöntemler olarak ele alınmaktadır (Hunter ve ark., 2004; Naylor ve ark., 2001; Salmivalli ve ark., 1996).

Ergenlerin bir kısmı zorbalıkla baş etme literatüründe sıklıkla sözü edilen problem odaklı baş etme, yüzleşme, kaçma, sosyal destek arama gibi çeşitli sınıflamalara benzer yanıtlar verirken, bir kısmı doğrudan baş etme yöntemi olarak nitelendirilemeyen sanal zorbalığı engellemeye yönelik bazı çözüm önerileri sunmuşlardır. Araştırmanın yöntemine uygun bir biçimde öncelikle temel kuramsal bilgilerden yola çıkılarak yüzleşme, uzaklaşma, kaçınma ve karşı saldırı gibi kategoriler belirlenmiş; daha sonra bu sınıflama içinde yer almayan ifadeler bir araya getirilmiştir. Böylece Şekil 3'te görüldüğü gibi **yapıcı yöntemler, yapıcı olmayan yöntemler, kendisinin dahil olmadığı çözümler, engellemeye gerek yok, belirgin bir çözüm yolu olmaması ve çözümü yok-durdurulamaz** olmak üzere altı temel kategori elde edilmiştir.

Ergenlerin %31.11'i **yapıcı yöntemleri** ve yaklaşık beşte biri *yüzleşmeyi* tercih etmiştir. *Yüzleşmenin* içeriği incelendiğinde, ergenlerin en sıklıkla iyi, ahlaki ve dürüst davranma, şakayı abartmama, barışma, sinirlenme, arkadaş canlısı olma gibi bazı 'iletişim önerileri'nde buldukları görülmektedir. Bu davranışların bir kısmı empati kurma, hoşgörülü olma, saygılı olma gibi olumlu sosyal davranışları içerirken bir kısmı da sağlıklı iletişim kurma, sakin olma, güler yüzlü olma gibi daha çok başarılı iletişim ile ilgili ifadelerdir. Bu ifadelerin zorbalık deneyimi gerektirmeyen, öğrenilmiş bir takım kalıp fikirler olduğu düşünülmektedir. İletişime yönelik öneriler sunan 170 ergenin 9'u zorba-kurban, 5'i kurban, 2'si zorba ve geri kalanı karışmayandır. Bu bulgu karışmayanların zorbalıkla ilgili doğrudan bir yaşantıları olmamasına rağmen çok fazla deneyimi gerektirmeyen ve bir kaynağı olmayan yargıları olmasıyla belirli ölçüde açıklanabilir.

Ergenlerin en sıklıkla tercih ettikleri ikinci *yüzleşme* yöntemi 'internetin güvenli kullanımı' ile ilgilidir. Buna göre güvenli sitelere girmek, tanımadığı insanlarla konuşmamak ve interneti bilinçli ve dikkatli kullanmak gibi davranışlar zorbalığı engelleyebilir. Bu bağlamda bazı araştırmacılar zorbalıkla baş etmede riskleri azaltma (önleyici yöntemler), zorbalıkla aktif biçimde mücadele etme ve bireyleri olumsuz etkilerden koruma olmak üzere üç unsur üzerinde durmaktadırlar (Perren ve ark., 2012). Araştırmacılar geleneksel zorbalığı önlemek için zorbalık karşıtı yöntemler, sosyal yeterlik eğitimi ve okul iklimi gibi konulara yoğunlaşırken, çevrimiçi riskleri azaltmak için anne baba izlemesi ve güvenli internet kullanımı üzerinde durmaktadır. Benzer biçimde bu çalışmada 'iletişime yönelik öneriler' ve 'internetin güvenli kullanımı'na yönelik çözümler, önleyici yöntemlere örnek oluşturabilir. Diğer yandan yukarıda da tartışıldığı gibi karışmayan ergenler bu davranışa maruz kalmadıkları için varsayımlar üzerinden ve diğerlerinin maruz

Şekil 3. Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Model (Yanıt verenlerin toplamı: %65.65)

kaldığı zorbalığa dair gözlemlerinden yola çıkarak yanıt vermiş olabilirler. Ayrıca “bu duruma maruz kaldığında ne yaptın?” sorusu ile “bu davranışları engellemenin yolu nedir?” sorusuna verilen yanıtlar farklılaşabilir. Dolayısıyla karışmayan ergenler büyük oranda birbirleriyle iyi geçindiklerinde, hoşgörülü yaklaşarak, uygun arkadaşlar edindiklerinde ve internet kullanımında özel bilgilerini paylaşmama, güçlü şifreler koyma ve tanımadığı kişilerle konuşmama gibi davranışlarına dikkat ettiklerinde zorbalıkla karşılaşmayacaklarını düşünmüşlerdir.

İnterneti bilinçli bir biçimde kullanmak bireyleri pek çok tehditten koruyabilir. Bir çalışmada ergenlerin yarısından daha azı gezdiği sitelerin kaydını silme, sosyal paylaşım sitelerindeki gizlilik ayarlarını değiştirme, istenmeyen mesajları engelleme gibi güvenli internet kullanımına ilişkin bilgilere sahip olduğunu bildirmiştir (EU Kids Online, 2010). Her ne kadar sanal zorbalıkla baş etmede daha az vurgu yapılsa da internetin bilinçli ve dikkatli kullanımı zorbalıktan korunma açısından oldukça önemlidir.

Araştırmada internet kullanımıyla ilişkili olarak ‘yetkiliye bildirme’ *yüzleşme* yönteminin bir diğer alt kategorisidir ve zorbalığı engellemenin teknik bir yolu olarak ele alınabilir. Benzer biçimde bir çalışmada zorbalıkla mücadelede otoriteye bildirme ve anne baba ve öğretmenden yardım isteme araçsal destek olarak nitelendirilmiştir (Perren ve ark., 2012). Sanal zorbalık

karşısında şikayette bulunmayı ya da polise bildirmeyi tercih eden ergenlerin oranı oldukça düşüktür (%1.9). Bu durum ergenlerin hangi birimlere başvuracaklarını bilmediklerini ya da yetkililere bildirmeyi, bu davranışları durdurmanın bir yolu olarak görmediklerini düşündürmektedir. Oysa ki günümüzde pek çok internet sitesinde istenmeyen iletiler alındığında, bir kişiyi kendi profillerini göremeyeceği ve kendileriyle iletişime geçemeyeceği şekilde engelleyebilirler. Örneğin, bir sosyal paylaşım sitesinde (Facebook), “bu kişi beni rahatsız ediyor, bu profil bir başkasının adıyla açılmış veya sahte, uygunsuz profil fotoğrafı ve bana tacizde veya zorbalıkta bulunuyor” seçenekleri ile kişiyi şikayet etmek mümkündür. Ancak yetkiliye bildirme yöntemi zorbalıkla baş etmenin aktif bir yolu olarak düşünülmeyle birlikte (Perren ve ark., 2012) bu çalışmada ergenler tarafından sıklıkla tercih edilen bir yöntem olmamıştır.

Ergenlerin oldukça az bir kısmı da zorbalığı durdurmak için ‘birine anlatma’yı tercih etmektedir. Bu bulgu ergenlerin cep telefonu veya bilgisayar kullanma ayrıcalıklarının yitireceklerinden korktukları için yaşadıkları sanal zorbalığı anne babalarına bildirmedikleri yönündeki bulgularla birlikte düşünülebilir (Hoff ve Mitchell, 2009; Juvonen ve Gross, 2008). Aynı zamanda bu bulgu okuldaki yetişkinlerin sanal ortamdaki potansiyel riskleri anlamadıkları ve ne yapacaklarını bilmedikleri için müdahale etmek istemedikleri ve bu nedenle ergen-

lerin okuldaki yetişkinlere bu davranışları bildirmedeği yönündeki bulguları bir ölçüde desteklemektedir (Hoff ve Mitchell, 2009). İçerdiği ifadeler açısından değerlendirildiğinde ‘birine anlatma’ sosyal destek arama davranışı olarak ele alınmaktadır. Genel anlamda sosyal destek arama arkadaştan, anne babadan, öğretmenden ya da okul idaresinden yardım istemeyi içermektedir. Ancak ergenlerin hiç biri yaşadıkları zorbalığı arkadaşlarına anlatacaklarını bildirmemişlerdir. Bu durum arkadaşlarını bu davranışları engellemek üzere yararlanabilecekleri kaynaklar olarak görmediklerini düşündürmektedir. Oysa ki araştırma bulguları ergenlerin yaşadıkları sanal zorbalık gibi olumsuz durumları anne babaları yerine arkadaşlarına anlatmayı tercih ettiklerini göstermektedir (Arıca ve ark., 2008; Dehue ve ark., 2008; Juvonen ve Gross, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006; Slonje ve Smith, 2008). Bu durum ergenlerin arkadaşlarını sanal ortam için daha iyi bir referans olarak görmelerine rağmen sanal zorbalığı engellemek için araçsal bir destek olarak görmediklerini düşündürmektedir.

Sosyal destek aramayı içeren ifadelerin bir kısmı yardım alma, tavsiye isteme olarak nitelendirilirken bir kısmı şikayet etme olarak tanımlanabilir. Örneğin, “öğretmene söylemek”, “babama söylerim”, “olaylar karşısında birilerinin yardımını almak” gibi ifadeler problemle yüzleşmeyi ve bu davranışları tek başına engellemeyeceğini düşünerek başkalarından yardım aramayı içermektedir. Ancak “anne babalarıyla konuşmak”, “aile ve okul idaresine bildirmek”, “ailelerine söylemek” gibi ifadeler sosyal destek aramadan daha çok birilerine şikayet etme olarak düşünülebilir. Bireysel görüşme yöntemiyle gerçekleştirilen bir araştırmada tavsiye alma problem odaklı; kendini daha iyi hissetmek için bir arkadaşıyla paylaşma ise duygu odaklı baş etme olarak ele alınmıştır (Tenenbaum ve ark., 2011). Bu bağlamda “aileme söylerim” gibi ifadeler problem odaklı, “anne babalarıyla konuşmak” gibi ifadeler duygu odaklı baş etme olarak düşünülebilir. Ancak ergenlerin bu yanıtları hangi motivasyonla verdikleri bilinmediği için bunların hepsi ‘birine anlatma’ kategorisine kodlanmıştır. Ayrıca alta yatan neden ne olursa olsun büyüklerden yardım alma her zaman zorbalığın durdurulması ile sonuçlanmayabilir. Örneğin, zorbalık şikayet edilmekten dolayı öfkelenebilir ve belki de internetin anonimliğinden yararlanarak zorbalığa devam edebilir, hatta zorbalığın şiddetini artırabilir. Bu nedenle sosyal destek aramanın problem çözmeye yönelik, başarılı olabilecek bir yüzleşme yöntemi olduğu, ancak sosyal destekte bulunan kişilerin problemi ele alış biçimlerinin zorbalığın engellenmesinde önemli olduğu öngörülebilir. Diğer taraftan 12 ile 13 yaşlarındaki ergenlerin yer aldığı bir çalışmada anne baba veya öğretmene söylemek ve söylemekle tehdit etmek gibi davranışlar çaresiz baş etme olarak ele alınmıştır (Salmivalli ve ark., 1996). Benzer

biçimde bu çalışmada birine anlatmayı tercih edenlerin dörtte üçü 12-14 yaş grubundaki ilköğretim öğrencileridir. Bazı araştırmacılar küçük yaştaki ergenlerin zorbalık karşısında daha savunmasız, internet konusunda daha deneyimsiz olduklarını ve tehditlere daha kolay inanabildiklerini ve bu nedenle daha fazla zorbalığa maruz kaldıklarını düşünmektedirler (Dehue ve ark., 2008; Williams ve Guerra, 2007). Bu açıdan sosyal destek arama davranışları sanal ortamda özellikle henüz etkili baş etme becerilerine sahip olmayan küçük yaştaki ergenler için çaresiz değil, belki de çözüme yönelik ve başarılı bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Yüzleşme yöntemlerinden bir diğeri de zorbalıkla mücadelede aktif bir yöntem olarak ele alınan ‘durmalarını isteme’dir. Bazı araştırmalar akran zorbalığını durdurmak için ergenlerin tercih ettikleri ilk üç yöntemden birinin durmalarını istemek olduğunu göstermiştir (Burnukara ve Uçanok, 2012b; Smith, Shu ve Madsen, 2001). Benzer şekilde bu araştırmada da ergenlerin “konuşmak”, “uyarmak”, “yanlış olduğunu söylemek”, “rahatsız olduğunu belirtmek” gibi davranışları *yüzleşme* yöntemi içerisinde üçüncü sırada (%6.02) yer almıştır. Sanal ortamda ise zorbalığın kim olduklarının bilinip bilinmemesi ve zorbalıkla hangi ortamlarda (msn, sohbet odası, sms, e-posta gibi) karşılaşıldığı da bu yöntemin etkililiğini değiştirebilir.

Yapıcı yöntemlerden bir diğeri de *uzaklaşma*dır ve ‘teknik baş etme’, ‘göz ardı etme’ ve ‘iletişimi durdurma’ alt kategorilerini içermektedir. Bir çalışmada geleneksel zorbalıkla baş etmede ilk üç sırada problemi görmezden gelme, durumdan kaçma ve arkadaştan yardım istemenin tercih edildiği gösterilmiştir (Mora-Merchan, 2006). Bu araştırmada da ergenlerin yaklaşık %6’sı göz ardı etme ve iletişimi durdurma yöntemlerinden birini tercih etmiştir. Bazı araştırmacılar zorbalığı görmezden gelme ve durmalarını istemeyi kendine güvenererek problem çözme bağlamında ele almaktadır (Kristensen ve Smith, 2003). Buradan yola çıkarak bu çalışmada teknik baş etme, göz ardı etme, iletişimi durdurma ve durmalarını isteme yöntemleri kendine güvenererek problem çözme olarak sınıflandırılabilir.

Bazı araştırmalarda ergenlerin kişiyi engelleyerek ve sohbet odalarından uzak durarak sanal zorbalıkla baş ettikleri belirtilmiştir (Juvonen ve Gross, 2008). Geleneksel ve sanal zorbalığın bir arada ele alındığı bir çalışmada “bilgisayarımı kapatırım”, “e-posta adresimi ve nickname’imi değiştiririm”, “mesajı büyük birine gösteririm” gibi cevaplar teknik baş etme olarak kategorilenmiştir (Riebel ve ark., 2009). Benzer biçimde bu çalışmada da mesajları/kimlikleri engellemek, e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek ve msn’den/siteden ayrılmak gibi ifadeler teknik baş etme kategorisi içinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla teknik baş etme problem odaklı ve başarılı yöntemlerden biri olarak ele

alınabilir. Bir çalışmada ergenler en fazla zorbaya durmasını söylediklerini, ortamdaki uzaklaştıklarını, hiçbir şey yapmadıklarını, çevrimdışı göründüklerini ve aynı şekilde zorbalık uyguladıklarını bildirmişlerdir (Patchin ve Hinduja, 2006). Benzer biçimde bu çalışmada da iletişim önerileri ve internetin güvenli kullanımı dışarıda bırakıldığında; sırasıyla durmalarını isteme, karşı saldırı, teknik baş etme, iletişimi durdurma ve göz ardı etme ergenlerin en sıklıkla tercih ettikleri yöntemler arasındadır.

Sohbet odalarından uzak durmanın iki farklı yönü olabilir. Günümüzde sohbet odaları ergenler dâhil çoğu bireye ortak ilgi alanlarının paylaşımı, yeni bilgilere ulaşım, sosyalleşme gibi avantajlar sunmaktadır. Ergenlerin bütün sohbet odalarından, paylaşım sitelerinden uzak durması onların yaşlıları ile sosyalleşmelerini engelleyebilir. Bu nedenle zorbalıkla karşılaşılan bir sohbet odasından uzak durma akılcı bir davranış olmakla beraber, tüm sohbet odalarından uzak durma gibi bir davranış *yaşam alanını daraltarak kaçınmaya* örnektir. Benzer şekilde, ergenlerin “hiçbir zaman bilgisayar/internet kullanmamak” şeklindeki ifadeleri yapıcı olmayan ve güvenlik aramaya yönelik tepkiler (Freeman ve Dolan, 2001) bağlamında ele alınmıştır. Örneğin, “o siteden üyeliğimi çıkarmak” ifadesi ‘teknik baş etme’ yöntemine kodlanmıştır. Öte yandan “düzgün sohbet odalarında dolaşmak” ifadesi ‘internetin güvenli kullanımı’na yönelik bir önlem olarak ele alınırken “hiçbir sohbet odasına girmemek” ifadesi *yaşam alanını daraltarak kaçınmaya* örnektir.

Yapıcı olmayan yöntemlerden biri de karşı saldırıdır ve ergenlerin yüzde beşi zorbalıkla karşılaştıklarında kendileri de bu davranışlarda bulunacaklarını bildirmişlerdir. Bir kişinin kendini savunmak amacıyla karşısındakinin saldırganlığına yanıt vermesi toplumsal normlar açısından kabul görebilmektedir. Bir çalışmada genellikle zorbalığı içermeyen herhangi bir durumda gösterilen saldırganlığın, literatürde duygusal baş etme olarak değerlendirildiği; ancak kendisine yapılan zorbalığa saldırganlıkla karşılık vermenin duygusal baş etme değil, aktif ama yetersiz bir yöntem olarak ele alınabileceği tartışılmıştır (Riebel, ve ark., 2009). Genel olarak karşı saldırının erkeklerin ve daha çok zorba-kurbanların kullandıkları bir baş etme yöntemi olduğu düşünülmektedir (Kristensen ve Smith, 2003; Mynard ve Joseph, 1997). Benzer şekilde bu çalışmada karşı saldırı yönünde ifadeler bildirenlerin yarısından fazlası erkek ergenlerdir ve 12’si zorba-kurban, 10’u zorba, 9’u kurbandır. Dolayısıyla karşı saldırıda bulunma görece zorbalığa dahil olanların kullandıkları yapıcı olmayan bir yöntem olarak ele alınabilir. Ayrıca hem kız hem de erkek ergenler için zorbalığa zorbalıkla yanıt vermenin zorbalığın başlaması ve sürmesiyle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır (Salmivalli ve ark., 1996).

Ergenlerin yaklaşık beşte biri de anne baba, öğretmen ve diğer yetkililerin gerçekleştirebileceği ancak kendilerinin çözüme dahil olmayacağı bazı yöntemler önermişlerdir. İnternet yetkililerinin birtakım düzenlemeler yapmasına, aile ve eğitimcilerin bu davranışları sergileyenlere eğitim vermesine yönelik ifadelerin oldukça sık dile getirilmesi, örneklemin büyük bir kısmının karışmayan ergenlerden oluşması ile belirli ölçüde açıklanabilir. Kendilerinin dahil olmadığı bu yöntemler de internetin güvenli kullanımı ve iletişim önerilerine benzer biçimde zorbalığı önleyici çözümler olarak ele alınabilir.

Ergenlerin bir kısmı da ‘internet yasası ile ilgili çözümler’ e dikkat çekmiştir. Son zamanlarda ülkemizde medyada da sıklıkla tartışılan internet filtresi konusu çocuk ve ergenleri sanal zorbalık da dâhil pek çok tehlikeden koruma açısından bir çözüm yolu olarak önerilmektedir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun [BTK] 04.08.2011 tarihli “Güvenli İnternet Hizmetine İlişkin Usul ve Esaslar” gündem konulu kararına göre isteyen internet kullanıcıları aile profili ve çocuk profili seçeneklerinden birini tercih edebileceklerdir (BTK, 2011). Öte yandan konuyla ilgili olarak internetin doğası gereği bireylerin yaratıcılığını kullanıp herkese sunabileceği bir ortamda bu kısıtlamaların tehlikeli olabileceğine ilişkin görüşler de mevcuttur (Alternatif Bilişim Derneği, 2011). Bu bağlamda teknolojik engel koymanın, tek başına çocuklar ve gençler için interneti güvenli bir ortam hâline getirmeye yetmeyeceği düşünülmektedir. Bu görüşe göre güvenliğin filtre tarafından sağlandığı düşüncesi, anne babaların çocuklarının internet kullandıklarıyla ilgilenmemesine yol açabilir. Bu duruma örnek olabilecek bir araştırmada, sosyal paylaşım sitesine (Facebook) üyelik yaş sınırı 13 olmasına rağmen hesabı bulunan çocukların üçte birinin 13 yaşın altında olduğu bulunmuştur. Bu durumda ailelerin çocuklarının bu sitelere üyeliklerini takip etmeleri ve çocuklarıyla internette ne gibi faaliyetlerde buldukları ile ilgili iletişimde bulunmaları gündeme gelmektedir. Aynı araştırmada anne babaların üçte ikisini internet okur-yazarı olmadığı, yalnızca üçte birinden daha azının çocuklarının ziyaret ettiği internet sayfalarını takip ettiği belirlenmiştir (EU Kids Online, 2010). Sonuç olarak özellikle küçük yaşta çocuk ve ergenler internetin bilinçli ve dikkatli kullanımıyla ilgili ailelerin ve eğitimcilerin yönlendirmesine ihtiyaç duymaktadırlar.

Modelde görüldüğü gibi diğer temel kategoriler **çözümü yok-durdurulamaz ve engellemeye gerek yoktur** (bkz. Şekil 3). Araştırmada zorbalık davranışlarının herhangi bir çözüm yolunun olmadığına dair ifadeler çaresiz baş etme olarak ele alınabilir. Literatürde çaresiz yaklaşımın daha çok kız ergenler ve kurbanlar tarafından tercih edildiği ortaya konmuştur (Salmivalli ve ark., 1996). Ancak bu araştırmada cinsiyete göre bir

farklılık gözlenmemiştir. Aynı zamanda bu davranışları durdurmanın bir yolu olmadığını düşünen ergenlerin 9'u kurban, 7'si zorba-kurban ve 4'ü zorbadır. Bu durumda yukarıda söz edilen araştırma bulgusuna paralel biçimde kurbanlar, zorbalığı durdurmanın mümkün olmadığını görece daha fazla düşünmektedir.

Ergenlerin bir kısmı da sanal zorbalığı engelleme-ye gerek olmadığını düşünmektedir. Bu kategoriye ait ifadeler pozitif duygu bildirim ile paralel biçimde daha çok zorbalılar tarafından dile getirilmiştir. Zorbalıların bu davranışları eğlenmek, şakalaşmak gibi birtakım duygusal kazanımlarda bulunmak için yaptıkları, bunun sonucunda mutlu oldukları düşünüldüğünde bu davranışları engellemek için herhangi bir şey yapmayı düşünmemeleri beklendiği yönde bir bulgudur. Son olarak, araştırmada ergenlerin yaklaşık %5'i **belirgin bir çözüm yolu olmaması** temel kategorisine kodlanan *karşılaşmadım, bilmiyorum-hiçbir şey ve bir çözüm yolu olarak nitelen-dirilemeyen* yanıtlar bildirmişlerdir.

Sonuç ve Öneriler

Ergenlerin kendi bildirimlerine dayanarak gerçekleştirilen bu çalışma, sanal ortamda deneyimlenen zorbalığın tanımlanması ve doğasının anlaşılmasına katkı sağlama potansiyeline sahiptir. Öncelikle, ergenlerin sanal zorbalığın büyük ölçüde zorbalardan kaynaklandığını düşünmesi, kurbanla empati kurmaya daha açık ve zorba kişilere karşı daha olumsuz algılar içerisinde olabileceklerini düşündürmektedir. Bu durum özellikle örneklemde oldukça büyük bir kısmını oluşturan karışmayan bireylerin zorbalığın sürmesinden daha ziyade bu duruma maruz kalan kişileri koruyucu bir işlevi olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bir başka önemli bulgu olarak zorbalığa dahil olmayan bazı bireyler, bu davranışların eğlenmek için yapıldığına ve sonucunda herkesin keyifli vakit geçirdiğine inanmaktadır. Bu bulgular birarada düşünüldüğünde, ülkemize özgü önleyici müdahale programlarında, özellikle zorbalığa dahil olmayan bireylere bu davranışların grupça desteklenmemesi ve kurbanı koruyucu yönde akran gücünün harekete geçirilmesi konusunda farkındalık kazandırılabilir.

Ergenler, bir kısmı zorbalığı durdurmaya bir kısmı bu davranışların gerçekleşmesini önlemeye yönelik olmak üzere daha sıklıkla yapıcı yöntemleri tercih etmişlerdir. Ergenlerin yaklaşık beşte biri zorbalığı durdurmak için anne baba, öğretmen ve yetkili kişiler tarafından sağlanabilecek eğitim verme, yasa ve kurallar koyma gibi kendilerinin dahil olmadığı çözümleri tercih etmiştir. Daha az bir kısmı da internetin güvenli kullanımıyla ve akranlarıyla olan iletişimleriyle ilgili bazı önerilerde bulunmuşlardır. Kendilerinin dahil olmadığı çözümler, iletişim önerileri ve internetin güvenli kullanımı, baş etme yöntemlerinden daha ziyade sanal zorbalık konu-

sundaki riskleri azaltmaya yönelik önleyici yöntemler olarak ele alınmıştır. Bunun dışında kaçma yöntemleri içerisinde tanımlanan mesajları/kimlikleri engellemek, e-posta adresini ya da telefon numarasını değiştirmek ve msn'den/siteden ayrılmak gibi teknik baş etme yöntemleri, sanal ortama özgü aktif ve başarılı davranışlar olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte hiçbir sohbet odasına ya da sosyal paylaşım sitesine üye olmama gibi yaşam alanını daraltarak kaçınma yönündeki yanıtlar, ergenlere sanal zorbalıkla aktif bir biçimde nasıl baş edecekleri ile ilgili çözüm yolları sunulmasının önemine işaret etmektedir. Bu bulgular birlikte düşünüldüğünde, ergenlerin okul ortamında ve sanal ortamda gerçekleşen zorbalıkla baş etmede tercihlerinin farklılaşabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamda ergenleri, internetin bilinçli ve dikkatli kullanımı, yasal düzenlemeler ve ne türden araçsal destek alabilecekleri konusunda bilgilendirmek önemlidir.

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulguların yorumlanmasında ve genellenmesinde çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmada sanal ortamda gerçekleşen zorbalığın belirlenmesinde e-posta, cep telefonu, sosyal paylaşım sitesi gibi farklı yollar incelenmemiştir. İleride yapılacak olan çalışmalarda çeşitli yollarla gerçekleştirilen zorbalık türlerinin ayrıntılı olarak ele alınması önerilebilir. Ayrıca sanal zorbalığın tanıdık bir birey tarafından gerçekleşmesi ile kurbanın tanımadığı biri tarafından gerçekleşmesi farklı duygusal ve davranışsal tepkilere yol açabilir. Bu nedenle ileride yapılacak olan çalışmalarda böyle bir ayrımın yapılması önerilebilir.

Örneklemde büyük çoğunluğunu karışmayan ergenlerin oluşturması, araştırmanın bir sınırlılığı olarak ele alınabileceği gibi bu ergenlerin bildirdikleri yanıtların çeşitliliği, açık uçlu sorulara verilen farklı yanıtları anlamlandırmada oldukça iyi bir referans olmuştur. Bu ergenlerin, kendileri bu durumu yaşamadıkları için verdikleri yanıtların hipotetik olduğu düşünülebilir. Bu durumda karışmayanların bir kısmı kendilerinin bu durumu yaşadıklarını düşünerek yanıt vermiş olabileceği gibi bir kısmı da bu durumu deneyimleyen arkadaşlarının yaşadıkları (örn., duyguları) ile ilgili tahmin yürütmüş olabilir veya bu durumu yaşayan kişilere yönelik duygu ve düşüncelerini bildirmiş olabilirler. Dolayısıyla ileride odak gruplarla ya da bireysel görüşme yöntemiyle gerçekleştirilecek çalışmalar sözü edilen farklılığının ayrıştırılmasına olanak sağlayabilir.

Her ne kadar araştırmada niteliksel analiz yöntemi uygulanmış olsa da bireysel görüşme yöntemi kullanılmadığı için niteliksel yöntemin sayıltıları tam olarak karşılanmamış olabilir. Öte yandan örneklem genişliği ve niceliksel verilerin de kullanılmış olmasının bu sınırlılığı bir ölçüde telafi ettiği düşünülmektedir. Ayrıca verilerin sayıca çokluğu, yüzde hesaplaması gibi bazı nicel bil-

gilere ulaşma imkanı sağlamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın yöntemi, yalnızca niteliksel değil hem nicel hem nitel verilerin bir arada kullanıldığı birleşik bir yöntem (mixed-method) olarak değerlendirilebilir.

Araştırmanın bir başka sınırlılığı da verilerin, geniş kapsamlı bir projenin bir kısmını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Ergenlerden, bu çalışma kapsamında ele alınmayan geleneksel zorbalık, okul iklimi, anne baba izlemesi ve akran algısı gibi başka birtakım değişkenleri ölçmeye yönelik soruları da tek bir oturumda ve birbirini arkasında cevaplamaları istenmiştir. Dolayısıyla ergenler aynı oturumda hem bu araştırma kapsamında ele alınan açık uçlu sorulara hem de sözü edilen başka değişkenleri ölçmeye yönelik ölçüklere yanıt verme durumunda kalmışlardır. Bu durum ergenlerin açık uçlu sorulara yeterince vakit ayıramamalarına yol açmış ve odaklanmalarını güçleştirmiş olabilir. Sözü edilen sınırlılık, araştırmada açık uçlu sorulara verilen yanıtların oranındaki düşmeyi ve ergenlerin bir kısmının bir ya da iki kelime ile yanıt vermelerini belirli ölçüde açıklayabilir.

Bu araştırmada oluşturulan üç model ergenlerin sanal zorbalığa ilişkin duygu, düşünce ve davranışsal tepkilerini sınıflamada ileriki araştırmalara yol gösterici bir potansiyele sahiptir. İleride farklı yöntemlerle gerçekleştirilecek çalışmalarda (örn., yarı yapılandırılmış görüşme, odak grup çalışmaları, ölçek geliştirme gibi) bu araştırmadan elde edilen modellerin kurulan ilişkiler de dikkate alınarak sınanmasının, hem mevcut bilgi birikimine önemli katkı hem de oluşturulan modellerin geçerliğine destek sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Alkaç, O. M. (2011). *Online oyunlar üzerinden işlenen suçlar*. Erişim: 26 Aralık 2011, Online Game Security Ağ Sayfası: <http://www.bilisimsuclarinedir.com>
- Alternatif Bilişim Derneği (Temmuz 2011). *İnternet kurulu önerileri değerlendirmesi*. Erişim: 1 Aralık 2011, Alternatif Bilişim Derneği Ağ Sayfası: <http://www.alternatif-bilisim.org>
- Arcak, T., Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. ve Memmedov, C. (2008). Cyberbullying among Turkish adolescents. *CyberPsychology & Behavior, 11*(3), 253-261.
- Arcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. *Eurasian Journal of Educational Research, 34*, 167-184.
- Barak, A. (2005). Sexual harassment on the Internet. *Social Science Computer Review, 23*(1), 77-92.
- Barett, L. F., Lane, R. D., Sechrest, L. ve Schwartz, G. E. (2000). Sex differences in emotional awareness. *Personality and Social Psychology Bulletin, 26*(9), 1027-1035. Doi:10.1177/01461672002611001
- Bargh, J. A. ve McKenna, K. Y. A. (2004). The Internet and social life. *Annual Review of Psychology, 55*, 573-590.
- Bayar, Y. ve Uçanok, Z. (2012). Okul sosyal iklimi ile geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiler: Genellenmiş akran algısının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi, 70*, 101-114.
- Beran, T. ve Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A study of a new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research, 32*(3), 265-277.
- BTK [Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu]. (Ağustos 2011). *Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu Kararı (Karar no: 2011/DK-14/410)*. Erişim: 1 Aralık 2011, BTK Ağ Sayfası: http://www.tk.gov.tr/mevzuat/kurul_kararlari/dosyalar/2011%20DK-14%20410.pdf
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012a). Okul ortamı ve sanal ortamda meydana gelen akran zorbalığı ne ölçüde örtüşüyor? *Türk Psikoloji Dergisi, 27*(69), 81-100.
- Burnukara, P. ve Uçanok, Z. (2012b). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: Gerçekleştiği yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları, 15*(29), 68-82.
- Casey, D. L. ve Dubow, E. F. (1992). Development of a self-report coping measure for elementary school children. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*(1), 47-59.
- Coffey, A. ve Atkinson, P. (1996). *Making sense of qualitative data*. London: Sage.
- Dehue, F., Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior, 11*(2), 217-223.
- Dey, I. (1993). *Creating categories: Qualitative data analysis*. London: Routledge.
- Donchi, L. ve Moore, S. (2004). It's a boy thing: The role of the Internet in young people's psychological well-being. *Behaviour Change, 21*(2), 76-89.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). Akran zorbalığının yeni yüzü: Siber zorbalık. *Eğitim Araştırmaları, 27*, 31-42.
- EU Kids Online [Avrupa Çevrimiçi Çocuklar Projesi] (2010). *Avrupa çevrimiçi çocuklar araştırma projesi final raporu*. Erişim: 28 Ekim 2011, <http://eukidsonline.metu.edu.tr/>
- Flaspholer, P. D., Elfstrom, J. L., Vanderzee, K. L., Sink, H. E. ve Birchmeier, Z. (2009). Stand by me: The effects of peer and teacher support in mitigating the impact of bullying on quality of life. *Psychology in the Schools, 46*(7), 636-649.
- Freeman, A., ve Dolan, M. (2001). Revisiting Prochaska and DiClemente's stages of change theory: An expansion and specification to aid in treatment planning and outcome evaluation. *Cognitive and Behavioral Practice, 8*(3), 224-234.
- Gibbs, G. R. (2002). *Qualitative data analysis: explorations with NVivo*. Buckingham: Open University Press.
- Graham, S. ve Juvonen, J. (1998). Self-blame and peer victimization in middle school: An attributional analysis. *Developmental Psychology, 34*(3), 587-599.
- Gratz, K. L. ve Roemer, L. (2004). Multidimensional assessment of emotion regulation and dysregulation: Development, factor structure, and initial validation of difficulties in emotion regulation scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 26*(1), 41-54.
- Gross, J. J. ve Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. J. J. Gross, (Ed.), *Handbook of emotion regulation* içinde. New York: Guilford Press.
- Hoff, D. L. ve Mitchell, S. N. (2009). Cyberbullying: Causes, effects, and remedies. *Journal of Educational Administration, 47*(5), 652-665. Doi:10.1108/09578230910981107
- Hoff, D. L. ve Mitchell, S. N. (2010). Gender and cyberbullying. S. Shariff ve A. H. Churchill, (Ed.), *Truths and myths of cyber-bullying: International perspectives on stakeholder responsibility and children's safety [Elektronik Sürüm]* içinde. New York: Peter Lang Publishing, Inc.

- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E. ve Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390.
- Jones, S. E., Manstead, A. S. R. ve Livingstone A. G. (2011). Ganging up or sticking together? Group processes and children's responses to text-message bullying. *British Journal of Psychology*, 102, 71-96. Doi:10.1348/000712610X502826
- Juvonen, J. ve Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Karlier-Soydaş, D. (2011). Ergenlerde ebeveyn izlemesi, sanal zorbalık ve yaşam doyumu arasındaki ilişkilerin cinsiyete göre incelenmesi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kochenderfer-Ladd, B. ve Skinner, K. (2002). Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Developmental Psychology*, 38(2), 267-278. Doi:10.1037//0012-1649.38.2.267
- Kristensen, S. M. ve Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479-488.
- Kuş, E. (2006). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel veri analizi: Örnek program NVivo2 ile gösterimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lazarus, R. S. (2000). Toward better research on stress and coping. *American Psychologist*, 55, 665-673.
- Lazarus, R. S. (2006). Emotions and interpersonal relationships: Toward a person centered conceptualization of emotions and coping. *Journal of Personality*, 74(1), 9-46. Doi:10.1111/j.1467-6494.2005.00368.x
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping [Elektronik Sürüm]*. New York, NY: Springer-Verlag.
- LeCompte, M. D. ve Schensul, J. J. (1999). *Ethnographer's toolkit, book 5: Analyzing and interpreting ethnographic data*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Li, Q. (2008). A cross-cultural comparison of adolescents' experience related to cyberbullying. *Educational Research*, 50(3), 223- 234. doi:10.1080/00131880802309333
- Macklem, G. L. (2003). *Bullying and teasing: Social power in children's groups*. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Mitchell, K. J., Wolak, J. ve Finkelhor, D. (2008). Are blogs putting youth at risk for online sexual solicitation or harassment? *Child Abuse & Neglect*, 32(2), 277-294.
- Mora-Merchan, J. A. (2006). Coping strategies: Mediators of long-term effects in victims of bullying? *Annuary of Clinical and Health Psychology*, 2, 15-25.
- Mynard, H. ve Joseph, S. (1997). Bully-victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 years-olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51-54.
- Nastasi, B. K. ve Schensul, S. L. (2005). Contributions of qualitative research to the validity of intervention research. *Journal of School Psychology*, 43, 177-195.
- Naylor, P., Cowie, H. ve del Rey, R. (2001). Coping strategies of secondary school children in response to being bullied. *Child Psychology & Psychiatry Review*, 6(3), 114-120.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchan, J. A., Calmaestra, J. ve Vega, E. (2009). The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Psychology*, 217(4), 197-204.
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Perren, S., Corcoran, L., Cowie, H., Dehue, F., Garcia, D. J., Mc Guckin, C., ... ve Völlink, T. (2012). Tackling cyberbullying: Review of empirical evidence regarding successful responses by students, parents, and schools. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(2), 283-292.
- Raskauskas, J. ve Stoltz, A. D. (2007). Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology*, 43, 564-575.
- Riebel, J., Jäger, R. S. ve Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany - an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51(3), 298-314.
- Roth, S. ve Cohen, L. J. (1986). Approach, avoidance, and coping with stress. *American Psychologist*, 41, 813-819. Doi: 10.1037/0003-066X.41.7.813
- Salmivalli, C., Karhunen, J. ve Lagerspetz, K. M. J. (1996). How do the victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 22, 99-109.
- Slonje, R. ve Smith, P. K. (2008). Cyber-bullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smith, P. K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P. ve Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 565-581.
- Smith, P. K., Shu, S. ve Madsen, K. (2001) Characteristics of victims of school bullying: Developmental changes in coping strategies and skills, J. Juvonen ve S. Graham, (Ed.), *Peer harassment at school: The plight of the vulnerable and victimised* içinde (332-352). New York: Guilford Pres.
- Sourander, A., Klomek, A. B., Ikonen, M., Lindroos, J., Luntamo, T., Koskelainen, M., Ristkari, T. ve Helenius, H. (2010). Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 67(7), 720-728.
- Steinberg L. D. (2005). *Adolescence*. New York: McGraw Hill.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. CA: Sage, Thousand Oaks.
- Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. Austin ve S. Worchel, (Ed.), *The social psychology of intergroup relations* içinde (33-47). Monterey, CA: Brooks Cole.
- Tenenbaum, L. S., Varjas, K., Meyers, J. ve Parris, L. (2011). Coping strategies and perceived effectiveness in fourth through eighth grade victims of bullying. *School Psychology International*, 32(3), 263-287. Doi:10.1177/0143034311402309
- Topçu, Ç. (2008). The relationship of cyber bullying to empathy, gender, traditional bullying, internet use and adult monitoring. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Topçu, Ç., Erdur-Baker, Ö. ve Çapa-Aydın Y. (2008). Examination of cyberbullying experiences among Turkish students from different school types. *CyberPsychology &*

- Behavior*, 11(6), 643-648.
- Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalığın anne baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi, *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Uçanok, Z., Karasoy, D. ve Durmuş, E. (2011). *Yeni bir akran zorbalığı türü olarak sanal zorbalık: Ergenlerde yaygınlığı ve önemi*. Ankara: 108K424 no'lu TÜBİTAK Projesi.
- Vandebosch, H. ve Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *CyberPsychology & Behavior*, 11(4), 499-503.
- Varjas, K., Nastasi, B. K., Moore, R. B. ve Jayasena, A. (2005). Using ethnographic methods for development of culture-specific interventions. *Journal of School Psychology*, 43, 241-258. Doi:10.1016/j.jsp.2005.04.006
- Willard, N. E. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress [Elektronik Sürüm]*. Champaign, IL: Research Press.
- Williams, K. ve Guerra, N. G. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Wolak, J., Mitchell, K. J. ve Finkelhor, D. (2007). Does online harassment constitute bullying? An exploration of online harassment by known peers and online-only contacts. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 51-58.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence*, 27(3), 319-336.

Tablo 4. Nedenlere İlişkin Düşünceler

Kategoriler	Alt Kategoriler	Alt kodlar	Örnek İfadeler
Zorbaya bağlı nedenler	Zorbanın özellikleri	saygısızlık, kıskançlık, psikolojik bozukluk, bilgisizlik, kötü niyet, bilinçsizlik, sapıklık, salaklık, kişilik, özgüvensizlik, yalancılık...	“terbiyesiz olmaları; cahillik; aptal olmaları; eğitimsizlik; sorumsuzluk; kötü niyetli kişilerin yaptıkları şeyler”
	Zorbanın duygusal kazanımı	Eğlence, şaka, aşağılamak, utandırmak, zaman geçirmek, dalga geçmek, uğraşmak, gıcıklık, kandırmak, intikam almak...	“eğlenmek amacıyla; şaka olsun diye; zevk için; benimle uğraşmak istedikleri için; rahatsız etmek amacıyla”
	Zorbanın deneyimleri	Aile (sorun, ahlak, ilgisizlik, yetiştirme biçimi, maddi imkanlar), Arkadaş, Çevre, Okul, Diğer	“huzursuz aile ortamı; kötü arkadaş ortamında bulunmak; ortamın bozulması; tv yayınları”
	Zorbanın sosyal kazanımı	Gösteriş yapma, Arkadaş-çevre edinme, Üstün görünme, Dikkat çekme	“artistlik yapmaya çalışmaları; çevre edinmek; kendilerini birşey sanırlar, dikkat çekme isteği”
	Zorbanın fiziksel kazanımı		“para kazanmak”
Kurbana Bağlı nedenler	Kurbanın davranışları	Zorbaya boyun eğme, Samimiyet, Uygun davranmamak	“bazı insanlara cephe almazsanız başınıza çıkarlar”
	Kurbanın fiziksel özellikleri		“benim çirkin olmam”
	Kurbanın yalnızlığı		“yalnız olmak”
Zorba-kurban ilişkisi	Sevmedikleri için, kavgalı olmak, iletişimsizlik, arkadaşlık ilişkileri, gruplaşma, samimiyet, yanlış anlaşılma, yarış içerisinde olma...		“birbirleriyle uğraşırlar; belki beni sevmedikleri için; kişiler arası etkileşim; küslük; iyi geçinememek; arkadaş çatışmaları; dedikodu”
İnternete bağlı nedenler	Bilinçsiz ve kötüye kullanım, anonimlik, kurbanın internet kullanımı, riskli kullanım, özel hayatın kaybı...		“gizliliğe sığınır; herkesle yazıştıkları için; sanal ortama kapılırlar; herkesin herşeyi bilmesi; internetin güvenli olmaması”
Kız-erkek ilişkisi			“sevmeleri; sevgiliyle iyi olmaları”
Belirgin bir nedenin olmaması	Karşılaşmadım		“karşılaşmadım”
	Sebebi yok-bilmiyorum		“bilmiyorum”
	Bir neden olarak nitelendirilemeyen		“sıkıcı; cep telefonumu seviyorum”

Tablo 5. Duygusal Tepkiler

Kategori	Alt Kategoriler	Alt Kodlar	Örnek İfadeler
Negatif duygular	Üzüntüyle ilişkili duygular	Üzgün, Kötü, Kırgınlık-hayal kırıklığı, Moral bozukluğu, Mutsuzluk, Hüzün	“üzülüyorum; kötü oluyorum; kırılırdım; inciniyorum; canım sıkılır; moralim bozuluyor; mutsuz oluyorum; hüzünleniyorum”
	Öfkeyle ilişkili duygular	Kızgınlık-sinir, Kin-nefret-intikam	“çok sinirlenirim; kızarım; intikam; kin duymak; karşımdakinden nefret ediyorum”
	Utanç		“utanma; rezillik duygusu”
	Korku-kaygı		“korkuyorum; telaşlanma; endişe”
	Diğer olumsuz duygular	Güvensizlik, Kandırılmış, Dışlanmış, Pişmanlık-kendini suçlama, Yalnızlık, Özgüvenin azalması...	“kimseye güvenememe; beni kandırdıkları; o kişiyi istemediğini hisseder; pişmanlık; suçu kendimde ararım; yalnız hissederim; kendime karşı özgüvenim azalır; olumsuz yönde etkilenirim”
Pozitif duygular		Sevinç, Mutluluk, Gülmek, Eğlenmek, Heyecan, İyi ve güzel, Komik, Keyif, Zevk	“seviniyorum; mutlu; kandırılmadığım için gülüyorum; gülerler, ben de gülerim; eğlenceli oluyor; heyecanlanıyorum; çok güzel; iyi hissediyorum; komik geliyor; keyifleniyorum; zevk alırım”
Nötr duygular		Acıma, Şaşkınlık ve merak, Tiksinti, Kınama, Kıskançlık	“sadece acıyorum; neden yaptıklarını merak ediyorum; tiksinme; ayıplıyorum; kıskançlık”
Davranışsal tepkiler	Karşılık verme	Aynısını yapmak, Dövmek, Cevap vermek, Kavga etmek	“ben de aynısını yapmak isterim; döverim; direkt cevabımı veriyorum; ertesi gün kavga ederim; içimden küfür etmek gelir”
	Ağlama		“ağlamak isterim; ağlarım”
	Diğer davranışlar	Kaçma-iletişimi durdurma, Kaçma-teknik baş etme, Durmalarını isteme-konuşma, İnternet güvenliği, Yüzleşme-şikayet etme...	“ortamdan çıkıyorum; adresimi veya şifremi değiştiririm; yanlış yaptığı şeyler için konuşur uyarırım; bilmediğim sitelere girmemek; şikayet ederdim; çektikleri resimleri sildiririm”
Belirgin bir duygunun olmaması	Karşılaşmadım		“karşılaşmadım”
	Hiçbir şey-etkilemez		“bir şey hissetmiyorum”
	Bir duygu olarak nitelendirilemeyen		“çekemediklerini düşünüyorum”
	Bilmiyorum		“bilmiyorum”
	Önemsemedim, çünkü şakaydı		“şaka olursa gülerim”

Tablo 6. Baş Etme Yöntemleri

Kategori	Alt Kategori	Alt Kod	Alt Kod	Örnek İfadeler
Yapıcı yöntemler	Yüzleşme	İletişim önerileri		“Küfürü bırakmak; yerimizi bilmek; şakayı abartmamak...”
		Güvenli internet		“İnterneti iyi kullanmak; özel bilgilerimi paylaşmamak; tanımadığı kişilerle konuşmamak...”
		Durmalarını istemek		“Konuşmak; uyararak; yanlış olduğunu söylemek...”
		Yetkililere bildirmek		“Polise bildirmek; şikayet etmek...”
		Birine anlatmak		Büyüklerle, Ebeveyne, Öğretmene
	Uzaklaşma	Teknik baş etme	Mesajları/kimlikleri engellemek	“o kişiyi engellerim; bunu yapanı engellerim”
			e-posta adresini/şifreyi değiştirmek	“Şifremi değiştiririm; adresimi değiştiririm...”
			msn'den/siteden ayrılmak	“o siteden çıkarım; msn'i kapatırım...”
		İletişimi durdurmak		“Onlarla mesafeli olmak; bu kişilere bulaşmamak...”
		Göz ardı etmek		“Hiç uymamak; umursamamak; kendi haline bırakmak...”
Yapıcı olmayan yöntemler	Karşı saldırı			“Dövmek; hacklemek; şifreyi kırmak; kavga etmek...”
	Kaçınma			“Okuldan ayrılmak; telefon kullanmamak; nete girmemek...”
Kendisinin dahil olmadığı çözümler	İnternet kuralları	Ceza ve kısıtlamalar	“İnterneti/web sitesini yasaklamak/engellemek; ceza vermek; internet erişimini engellemek...”	
		Genel ifadeler	“İnterneti güvenilir hale getirmek; site yöneticilerinin kural koyması; interneti denetlemek; bilgilerin gizli kalması...”	
	Eğitim vermek			“Bilgilendirmek; bilinçlendirmek; eğitim; okumak...”
	Psikolojik destek vermek			“Psikoloğa götürmek; rehabilitasyona götürmek...”
	Aile desteği-eğitimi-izleme			“Aile terbiyesi; ailede eğitim; ailenin kontrol etmesi...”
	Kendini düzeltme			“Bu kişiler kendilerini düzeltmeli...”
Engellemeye gerek yok			“Beraber gülmek-eğlenmek; engellemek istemem...”	
Çözümü yok-durdurulamaz			“Engellenemez; çözüm yok; hiçbir yolu yok...”	
Belirgin bir çözüm yolu olmaması	Karşılaşmadım			“Karşılaşmadım; başıma gelmedi...”
	Bilmiyorum-hiçbir şey			“Bilmiyorum; hiçbir şey”
	Baş etme olarak nitelenmeyen			“Ders çalışmak; denemek; ezilmek; hipotez kurmak...”

Summary

Cyberbullying in Adolescents: A Qualitative Analysis of Causes, Emotions, and Coping Strategies

Nilgün Türkileri Inselöz

Zehra Uçanok

Hacettepe University

In recent years, due to the improvements in information and communication technologies (ICT), adolescents' social lives have been transformed into a particular and unique culture. Although most of the communication through these new technologies is of positive or neutral value there are also some undesirable side effects such as stalking, internet harassment, and cyberbullying. Cyberbullying is defined as hurtful and intentional communication activity that uses any form of technological device such as the Internet or mobile phones (e.g., Patchin & Hinduja, 2006). Although such studies draw attention to the extent of cyberbullying as an emerging universal issue (e.g., Slonje & Smith, 2008), the literature is lacking in research that aim to investigate causes, emotions, and coping strategies of cyberbullying altogether.

Given that cyberbullying is a relatively new issue, the literature on the traditional form of bullying may be useful as a framework to examine the nature of cyberbullying in relation to its specific characteristics. The previous studies on causes of traditional bullying and cyberbullying have shown that the reasons for bullying can be victim-related such as victim characteristics, victim behaviors, victim loneliness; bully-related reasons such as bully emotional gains (i.e., for fun), social gains, physical gains, personality characteristics, experiences of bully; relationship problems (e.g., don't like the victim, arguments; revenge) (Juvonen & Gross, 2008; Smith, Talamelli, Cowie, Naylor, & Chauhan, 2004; Smith et al., 2008; Ybarra & Mitchell, 2004; Vandebosch & Van Cleemput, 2008).

Recent studies have demonstrated that there is a significant conceptual and practical overlap between traditional bullying and cyberbullying (Raskauskas & Stoltz 2007; Smith et al., 2008; Burnukara & Uçanok, 2012a; Ybarra & Mitchell, 2004) and victims of cyberbullying often experience stress, anxiety, distress, anger, and shame (e.g., Erdur-Baker & Kavşut, 2007; Juvonen & Gross, 2008; Patchin & Hinduja, 2006; Raskauskas & Stoltz, 2007; Ybarra & Mitchell, 2004). Importantly,

anger is the one of the most fundamental emotions, since the angry victims can provoke bullies causing bullying incidents to continue in a vicious circle. Frequently, internalized fear may accompany the feeling of being defenceless, while an angry and reactive fear may feed a stress reaction. While some victims show an adaptive resilience which allows them to soften the emotional impact of aggression (as cited in, Ortega, Elipe, Mora-Merchan, Calmaestra, & Vega, 2009), others experience negative feelings over which they have little control and which affect their well-being and influence the environment in which they develop and relate to others (Graham & Juvonen, 1998).

Perren et al. (2012) conceptualized the responses to cyberbullying: (a) reducing the risks (the prevention of cyberbullying), (b) combatting cyberbullying directly leading to stopping the problem, and (c) buffering its negative impact on victims. First, prevention approaches include awareness-raising initiatives targeting teachers, parents, and students, such as social skills training and adult supervision with regard to children's computer education and usage of technology (e.g., Juvonen & Gross, 2008). Second, several types of coping strategies have been identified in relation to cyberbullying (for a critical review, see Perren et al., 2012): reactions towards bullies (retaliation, confronting), technical solutions (e.g., deleting or blocking threatening messages), supportive strategies (seeking support from adults, teachers, friends or external institutions) and avoidance and emotion focused coping strategies (e.g., ignoring). Third, they suggest that healthy coping strategies and emotional support from parents and friends would buffer the negative impacts of cyberbullying.

It has been suggested that there is an overreliance on scales and questionnaires in bullying research, noting that these are useful tools, but should only be used as an initial step in the data gathering process (Tenenbaum, Varjas, Meyers, & Parris, 2011). For example, Lazarus (2000; 2006) indicated that quantitative surveys typi-

cally utilize a multiple choice format, requiring participants to select one of several response choices to answer each question, which does not allow individuals to explain their experiences within the context of their lives. While survey data has offered significant contributions to the field of bullying research, it may be productive to apply qualitative analysis of data from the victims' perspectives. Due to limited research available that directly focuses on adolescents' own perspectives, the aim of the present study is to investigate the associations among the causal explanations, emotional reactions and coping strategies for cyberbullying in early and middle adolescence by qualitative method.

Method

Participants

Participants were selected from six different cities and consisted of Turkish urban adolescents. A total of 2658 secondary (6th, 7th and 8th grade) and high school students (9th, 10th, 11th and 12th grade) with an age range of 12 to 18 years ($M = 14.44$, $SD = 2.08$) were included in the sample.

Measures

Adolescents completed a self-report questionnaire designed to assess demographic information and their experiences of being a victim and/or bully in cyber space (Cyberbullying Inventory). In addition, three open-ended questions were asked for causal explanations, emotional reactions and coping strategies.

Cyberbullying Inventory. This inventory (Uçanok, Karasoy, & Durmuş, 2011), which was originally based on CBI (Erdur-Baker & Kavşut, 2007; Topçu, 2008) consists of 26 items which include bullying through e-mail, instant messaging in a chat room, a website, or digital messages/images sent to a cell phone. Participants were asked to report their experiences on a 4-point Likert type scale indicating whether they had been a bully or a victim within the last six months (1 = never, 4 = more than three times). The internal consistency was .93 for cyberbullying and .92 for cybervictimization.

Procedure

The institutional ethics committee approved the study and permission was obtained from the Ministry of National Education. Data collection took place between March and May 2010. Adolescents participated in the questionnaire sessions on a voluntary basis, in their classrooms, during a regular school day. Completion of the questionnaires required approximately 50 minutes.

Analysis of Qualitative Data

All data were entered to SPSS and then transferred

into MAXQDA 10 which is software that allows researchers to input code schemes (i.e., code trees), apply codes to the open-ended questions, and organize codes as output data which are selected by the researcher. In our study, a combination of deductive and inductive approaches (LeCompte & Schensul, 1999; Nastasi & Schensul, 2005; Varjas, Nastasi, Moore, & Jayasena, 2005) were used to prepare the codes, develop the initial coding scheme, refine the coding scheme, interpret the data, and compare constructs. Initial steps of coding involved reading through the responses and keeping detailed notes of the participants' perspectives on cyberbullying. During these initial steps, the coders identified general themes relevant to reasons, emotions, and coping strategies on cyberbullying which were drawn deductively from theoretical and empirical literature. For instance, we derived most of our main categories from the study by Smith et al. (2004). In addition, new categories or codes were generated inductively and revised based on this specific data set. Although there are still arguments on this issue, many authors agree with the idea that qualitative analyses should evolve from the data (Kuş, 2006). This view brings us to in-vivo coding which refers to the codes that you take directly from the participant's discourse (Coffey & Atkinson, 1996; Strauss, 1987). Moreover, even the name of the code is derived from the participant's own words and we often used this method in the whole analyzing process. Accordingly, in-vivo coding, which is indispensable for inductive analyses and theory building, is identified through Grounded Theory (e.g., Straus & Corbin, 1998). In addition, theoretical coding, which involves reducing the number of in-vivo codes and their properties into a smaller set of higher level concepts (main categories) was also used in this process. The process of reviewing the literature (i.e., deductive) and the raw data (i.e., inductive) to identify and develop code themes continued until we reached consensus on a coding system. Finally, categories were formed by clustering similar codes and giving them a final name. To sum up, throughout the analyzing process, we proceeded to review the literature and check the core/main categories (deductive), reach codes and categories from pure data (inductive), and question the initial categories.

Results and Discussion

Prevalence of Cyberbullying

In order to determine four groups of bullying status as bully, victim, bully/victim and non-involved, we computed means and standard deviation scores of the bullying and victimization forms from the Cyberbullying Inventory. Then the adolescents who had +1 SD above the mean on bullying scores were categorized as

a bully. The same procedure was performed to identify the victim groups. The adolescents who had scores +1 SD above the mean on both bully and victim scores were categorized as bully/victim groups. The participants who had scores out of the above criteria were called the non-involved group. In this study, 5.4% of the adolescents were defined as victim, 3.8% bully, and 4.2% bully-victim. Furthermore, 86.7% of them were not involved in cyberbullying.

Qualitative Analyses

Students were asked to report their opinions on why cyberbullying occurs, their emotions when they are exposed to such incidents, and their solutions to these incidents, thus about 70-80% students provided such examples for each question. Three models were formed by MAXQDA 10 considering adolescents' three different responses. These responses were clustered into six categories of reasons: **bully-related**, **victim-related**, **bully-victim relationship**, **cyberspace-related reasons**, **gender relationships**, and **no specific reason**. To our knowledge, **cyberspace-related reasons** and **gender relationships** are categories defined for the first time by this research. First, as a main finding, **bully-related reasons** (45.15%) were found to be much more frequent than **victim-related reasons** (1.32%). The reason why this result is inconsistent with the related literature (Smith et al., 2004) might be derived from cultural differences. Therefore, Turkish adolescents seem to empathize with victims rather than bullies and this can be interpreted as a need for a culture-based intervention program in Turkey. Second, a substantial amount of adolescents reported **no specific reason** (12.04%) which is probably because our sample included mostly bystanders (86.7%) who may not have experienced nor had first-hand knowledge of cyberbullying incidents. Thus, these responses divided into three subcategories: *never have experienced*, *don't know-no reason* which is similar to Smith and his colleagues' study (Smith et al., 2004), and *not described as a reason*. Third, the other main categories which are relationship problems between bully and victim (6.24%), the reason related to cyberspace (5.94%) and the relationships across gender (0.53%) were found as relatively less frequent responses.

When we deeply examined the **bully-related reasons**, we found that the most frequent answers, coded as a subcategory is *characteristics of bully* (21.93 %), such as "cowardliness", "lack of self-confidence", "mental alienation", "having psychological problems". Similarly, Hoff and Mitchell (2009) reported that bullies typically have some control problems and lack of self-confidence. The other frequent subcategory is *emotional gains of bullies* (17.94%) such as "having fun", "making fun of", "avoiding boredom" or "humiliate others", which

are consistent with the previous findings (e.g., Hoff & Mitchell, 2009; Smith et al., 2004). However, since some adolescents reported that certain behaviours were not bullying because they didn't include the aim of offending others (Vandebosch & Van Cleemput, 2008), we tried to distinguish the expressions which include offensive behaviours from non-hurtful ones. In daily life, "make fun of someone" and "humiliate someone" often substitute each other. Yet, we infer that while the expressions such as "hurt someone" and/or "contempt" have a hurtful meaning, a statement like "they want to joke" has no intention of harm. Nevertheless, because some responses were unclear, we could not distinguish all answers into these two subcategories, instead, we coded them all into emotional gains of bully. Besides, some researchers suggest that adolescents who think these behaviours are just for having fun or playing a joke do not get emotionally harmed, and don't experience these behaviours as serious situations (Topçu, Erdur-Baker, & Çapa-Aydın, 2008), and so they might not do anything to stop them. To explore this view, we examined the reasons, emotions, and coping answers from victims' points of view; and we found that all victims who reported *emotional gains of bully* as a reason also reported negative feelings of their own, and such effective or ineffective strategies to stop these incidents. Thus, we conclude that although victims consider such incidents as humour, they are still damaged and they try to stop bullying with either effective or ineffective acts. However, future research should focus on this difference (offensive vs. non-hurtful behaviours) to achieve a clear understanding about the underlying reason of bullying.

As an important subcode of *emotional gains of bully*, 'revenge', was also reported in many previous studies because of the anonymous nature of the virtual world which has become a very dangerous environment with few rules and very little oversight (Juvonen & Gross, 2008; Smith et al., 2008; Ybarra & Mitchell, 2004). Smith et al. (2008) showed that girls tended to take revenge more than boys while we didn't find any difference between them on this subcode.

In the main category named as **cyber-related reasons**, adolescents often mentioned about the anonymous nature of cyber space. Many researchers underline that the virtual environment provides power and courage to bullies and, due to greater anonymity, an unknown enemy, which is much more stressful for victims (Hoff & Mitchell, 2009; Li, 2008; Vandebosch & Van Cleemput, 2008). Beyond *anonymity*, the second most frequent subcategory was *victims' use of ICT*. Some adolescents therefore thought that people who get in contact more often with strangers online may be at risk of cyberbullying. Consistent with these views, Wolak, Mitchell and Finkelhor (2007) found that adolescents who communi-

cate face-to-face with strangers from the online world were more likely to be exposed to bullying. As researchers highlighted the risks of the Internet, such as overuse of the Internet, or social isolation (e.g., Donchi & Moore, 2004), another subcategory of cyber-related reasons was overuse of ICT, such as “spend too much time online”, “be addicted to mobile phone”, or “internet addiction”. In Turkey, although the prevalence of Internet use was the lowest compared to other European countries, and correspondingly, only one fourth of the adolescents reported at least one experience resulting from overuse (e.g., being late for school, having less time for friends or sleep), it is underlined that Turkish adolescents are faced with other risks. For example, Turkey is one of the countries with the largest number of people with public Facebook profiles (EU Kids Online, 2010). In relation to that some adolescents thought that *sharing private life online* was another cause of cyberbullying, which we coded into another subcategory of **cyberspace-related reasons**, and it would seem that these adolescents felt themselves under threat of such incidents.

For emotional reactions to the cyberbullying, five main categories were obtained: **negative, positive, and neutral emotions, behavioural response, and no specific emotion**. Consistent with previous findings (e.g., Beran & Li, 2005; Juvonen & Gross, 2008; Patchin & Hinduja, 2006; Ybarra & Mitchell, 2004; Topçu et al., 2008) and in line with our expectations, almost half of the sample (42.59%) reported **negative** impacts and one fifth of them (19.83%) reported emotions related to *sadness* (e.g., upset, unhappy, disappointed).

In our study, some adolescents (3.01%) reported positive feelings such as “being happy”, “being delighted”, “enjoying” while to the best of our knowledge there are no such findings in previous emotion-based studies. It is usual that these adolescents were mostly bullies, bully-victims, and non-involved, which constituted the majority of our sample. As another finding, it is not surprising that the bullies and bully-victims who reported positive feelings also reported bullies’ emotional gains as reasons. “Just having fun” is often used as a rationalisation by pupils who bully others and as an explanatory factor by other pupils (Smith et al., 2004). As an alternative to this view, we suggest that some bullies and bystanders may think everyone enjoys these behaviours, and nobody is being hurt. Furthermore, bystanders were essentially important in that issue as by laughing at bullies’ behaviours, it would seem that they were supporting the bullies even if they do not intend to support them (Macklem, 2003). Moreover, when we examined the responses of emotions in terms of cyberbullying status, bully-victims had more complicated feelings in comparison to victims and bullies. This finding supports the idea that bully-victims are the most risky group with regard to

emotional problems (e.g., Arıcak, 2009).

We defined a different category which had not been seen in previous findings, **neutral emotions**, such as *pity, being surprised, curiosity, disgust, envy, and disapproval*. Although such feelings are important primary emotions, we considered them as unclear or inappropriate feelings for bullying incidents. For example, in the case of *envy*, it is not clear whether they are jealous of bullies or victims, or the bullying incidents and why. And also some of them, for instance, *surprised* and *curiosity*, are not strong feelings for bullying incidents and they were mostly reported by bystanders. The other main category was **behavioural responses** which included three subcategories: *fight back, cry, and other behaviours*. The final main category was **no specific emotion** (15.31%) which is probably because our sample included mostly bystanders (86.7%) who may not have experienced or not have had first-hand knowledge of cyberbullying incidents.

Finally, six main categories were obtained for coping strategies: **constructive, and nonconstructive strategies, general suggestions, unnecessary to stop, couldn’t do anything, and no specific strategy**. The results show that one-third of the sample (31.11%) chose the **constructive strategies** including *confrontation* and *distancing*. When we examine the *confrontation strategy*, most of the adolescents think that if they display ‘prosocial behaviours’, such as being polite, being tolerant, empathizing, and respecting others, they can stop cyberbullying. And the second most frequent subcode for *confrontation* was ‘safe internet use’. These two subcodes are consistent with preventing solutions or reducing risks for cyber space (Perren et al., 2012). In contrast, a recent study showed that more than half of the adolescents in Turkey reported that they did not have knowledge about safe internet use such as, to clear browsing data, to change the privacy settings, to block the messages, or to report a message as spam (EU Kids Online, 2010).

The second subcategory, *distancing*, which is consistent with previous findings included ‘technical coping’ (Riebel, Jäger, & Fischer, 2009) ‘ignoring’, and ‘stopping communication’ (e.g., Juvonen & Gross, 2007; Kristensen & Smith, 2003; Mora-Merchan, 2006). These responses, which involve changing his/her e-mail address, leaving the websites/chatrooms, ignoring the bullies, telling bullies to stop, blocking contact with bullies may be considered as a constructive, problem-focused and effective type of coping.

When we deeply examined the ‘technical coping’ responses, there were two different views to stop cyberbullying, which are effective ones (e.g., “changing e-mail address”) and safety-seeking response (e.g., “I will never use the Internet or computer or chatrooms”). The

latter one is defined as anything outside the safety zone is labelled by the individual as “dangerous” or “threatening” (Freeman & Dolan, 2001). We therefore coded such responses into the **nonconstructive strategies** as a subcategory named *safety-seeking response*. Even though it consisted of a small amount of the sample (3.31%), we regarded these responses significant since these adolescents may suffer from some psychological problems because they obviously do not know how to cope with such incidents.

The other subcategory of **nonconstructive strategy** was *fight back* (4.89%) which is often mentioned in the bullying literature (e.g., Kristensen & Smith, 2003; Riebel et al., 2009). It is suggested that counteraggression was perceived as highly provocative by peers, and these kinds of behaviours may be related to the continuity of bullying incidents (Salmivalli, Karhunen, & Lagerspetz, 1996).

Some adolescents suggested general solutions (17.76%) targeting parents, teachers and authorities (e.g., internet service provider, police). We therefore coded these responses as a main category named **general suggestions** and considered them as preventing solutions or reducing risks for cyber space (Perren et al., 2012) similar to safe internet use and prosocial behaviours. In those responses, some adolescents paid attention to the censorship of the Internet. Probably, because of the concerns of the public that the Internet may lead to shifts in society, and may decrease face-to-face communication, there has been a growing attempt to filter or censor it in Turkey. On the other hand, because the nature of the Internet allows people to use their creativity, such limitations may be dangerous for society with regard to human rights (Alternatif Bilişim Derneği, 2011). Rather, to reduce possible risk factors and to prevent cyberbullying, parental supervision, general anti-bullying or social skills development strategies and education in cybersafety have been suggested (e.g., Perren et al., 2012).

In line with research findings on cyberbullying, some adolescents (0.75%) in our study reported that they believed cyberbullying would usually stop on its own

without their having to do anything about it. We coded these responses to the main category **unnecessary to stop**. However, many students (3.31%) admitted that the cyberbullying had not stopped suggesting that students more accurately just do not know what to do about it. In terms of these findings, it has been suggested that this avoidance strategy allowed the cyberbullying to escalate, and based on the examples these students provided, sometimes to dangerous levels that can be damaging to students’ physical and emotional well-being (Hoff & Mitchell, 2009). The final main category defined in coping strategies was **no specific solution** (4.51%) similar to the reasons and emotions.

The quantitative/qualitative design of the present study enables us to expand our understanding about adolescents’ bullying experiences in cyber space. Although the three models regarding causes, emotions, and coping on cyberbullying have the potential to act as a guide for further research, there are some limitations on the interpretation of the results. Primarily, even if we asked open-ended questions, due to short answers and unclear responses, some assumptions of qualitative method might not have been applied. On the other hand, the relatively representative large sample and quantitative data (considering cyberbullying status and other responses of adolescents, demographic information etc.) may have overcome this limitation to some extent. In addition, our sample included mostly non-involved adolescents who may not have experienced these incidents. Nevertheless, these responses of non-involved participants helped us to interpret the whole data. Finally, the data was collected as a part of comprehensive project including measures such as the Traditional Bullying Inventory, Generalized Peer Perception Scale, School Social Climate etc. in a single session. This could explain the lower rate of responses to the open-ended questions and also the short and unclear answers. Despite these limitations, this study provided a comprehensive picture of the nature and causes of, emotional reactions to, and insights into adolescents’ responses to bullying in the virtual environment.